په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال پوهاند حبیب الرحمن هاله
ژباړن: محمد اکبر نیازی

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال:

پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن:

محمد اکبر نیازی

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: په اسلام کې د بشر حقوق

لیکوال: پوهاند حبیب الرحمن هاله

ژباړن: محمد اکبر نیازی

خپرندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

کمپوز: ژباړن

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سرلیک | مخ

سریزه.. ۱

د ژباړن سریزه.. ۵

لومړی څپرکی: په اسلام کې د بشرحقوقو ته یوه عمومي کتنه......... ۶

د بشر حقوقو په اسلامي چوکاټ کې ازادي............................... ۷

د بشر حقوق: د اسلامي او غربي فکر او عمل ترمینځ پرتلنه........... ۱۴

د حقوقو او ازادۍ قراني مفهوم ۱۹

په اسلام کې د بشر حقونو څانگې.. ۲۱

په غرب کې د بشر حقوق.................... .... ۳۳

د بشر حقوقو اسلامي نسخه... ۳۶

الف: عمومي اساسي حقوق.. ۳۷

ب: د یو اسلامي هیواد وگړو حقوق... ۳۷

ج: د دښمنانو حقوق.. ۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د ښځو حقوق..۳۸

اسلام دبشر حقوقو مسایلو د حل لارې په توګه.....................۳۹

دویم څپرکی

په اسلام کې د بشر حقوقو عمومي تیوری.........................۴۱

۱ــ په بنستیزه نظامنامه کې د بشر حقوقو وده........................۴۱

۲ــ په اسلام کې حقوق..۵۲

الف: مالوم او مجرد حقوقو..۵۲

ب: نسبي او قطعي حقوق..۵۳

ج: د خدای(ج) او بنده حقوق......................................۵۸

د خدای او بنده د حقوقو مشخصات...................................۵۸

د: په شتمنۍ او په پورونو کې ټاکل شوی حق........................۵۹

هــ قانوني او دیني حقوق...۶۰

۳ــ په اسلام کې خپلواکي..۶۰

د خپلواکو اعمالو ډولونه...۶۱

ټوله ایزه خپلواکی...۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوله ایز واکونه.. ۶۷

۴ـ په اسلام کې دندې.. ۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

دبشر حقوق زمونږ د ژوند بنسټیزه او په عین وخت کې د جګړې له مینځه وړونکې موضوع ده، که څه هم د لودیځو ټولنو سیاسي خوځښتونه او ټولنیز بدلونونه د رسانس دورې وروسته د پوهانو په اثار کې د بشرحقوقو د مفکورو ښکاروندويي کوي، خو په واقیعت کې دغه امر په دوه وروستنیو پیړیو کې خپله د نفوذ لار د غرب په لور پرانستله، د ملګرو ملتونو له جوړېدو او پرمختګ وروسته د بشرحقوقو د نړیوالې اعلامئې په چوکاټ کلکه مبارزه وکړه او په ورستیو لسیزو کې پرې ټینګار خورا زیات شو.

په بشرحقوقو د ټینګار عوامل د بیلابیلو سیاسي جریاناتو مخلتلفې دورې ګڼل کیږي پدې مانا ددې پرځای چې قانوني او اخلاقي صبغه ولري نو ډېر ځلي د سیاسي تکتیکونو په توګه کارول شوي، څرنګه چې په هغه وخت د فاشیزم او ورپسې د سوسیالیزم په وړاندې وکارول شول او له هغوی سره سره اوس ترې د اسلامي بنیادګرایي په وړاندې ګټه اخیستل کیږي.

په یوه خبره، هر وخت چې د غربیانو ګټې له خطر سره مخامخ شوي نو د بشر حقوقو له لارې یې په وړاندې مبارزه او بیرته ترلاسه کولو لپاره یې کارولي، همدا د بشرحقوقو د ملاتړ د ادعا په رڼا کې وو چې دامریکې متحده ایالات یې د شوروي اتحاد او کویټ یې د عراق له تسلط څخه وژغورل او د سومالیا د سیاسي بحران د له مینځه وړلو لپاره یې خپل عساکر ولیږل. د سیاسي لارو په کارولو سره د بوسنیا د خلکو د حقوقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتنې لپاره لاريون وشو ترهغــه پــورې چــې د بشــرحقوقو موضــوع د کرغيړنو انګيزو څخه جلا او په اســلامي اخلاقــي ميعــارونو ټينګــه او د قانون په چوکات کې ورته ځای ورنکړل شي نو د بشرحقوقود ملاتړ ادعا به له تشو شعارونو څخه بل څه نه وي، د بشــرحقوقو اعلاميــه چــې پــه غربي هيوادونو کې پرې ډيره تکيه کيږي نو دا يو غيرقــانوني ســند دی چې يو څو ښکاره مادې لري چې تراوسه د ملل متحد سازمان له لــوري نه دي تصويب شي او د هغې د عملي پلــي کولــو لپــاره تراوســه کومــه نړيواله اصولنامه نه ده جوړه شوې او تراوسه يې د اړوندو ادارو د پــرمخ بيولو لپاره کومه اداره نه ده رامينځته شوې او تراوسه يــې د مخــالفينو لپاره کوم مقررات او قوانين نه دي وضع شوي، محکمه نه ده رامينځتــه شوې، اوتر ټولو اړينه دا چې له همدا اوسه د ملل متحد سازمان غړو چې د امنيت په شورا کې د ويټو حق لري پخپل مينځ کې تبعــيض تــه لمــن وهي له دې سره سم کمزوري هيوادونو د بشرحقوقو د ملاتړ، ســاتنې او ادعا څخه هيڅ غوښتنه نشي کولای.

پداسې حال کې د بشرحقوقو د دفاع لوړ اوازونو د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د تيليغاتي وسايلو په وسيله د وګړو غوږونه يې کاڼه کړي دي

د دريمې نړۍ هيوادونه په ځانګړې توګه د اسلامي هيوا دونــو د اتبــاعو حقوق چې بې برخليکه او بــې دفــاع پــاتې دي اوس هــم د واکمنــو او سرمايه دارو خلکو له خوا ترپښو لاندې او د ملاتړ لپاره يې مدعيان هــم په ښکاره توګه مرسته نه کوي خو له بده مرغــه د بشــرحقوقو د ملاتــړ مدعيان يوازې په رسنيو کې د اړوند رپوټونو په خپرولو او تش په نامــه خبرو سره خلک غولوي. هيڅا د متخلفانو لپاره کومه جزا ونه ټاکله او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم پر وړاندې خپل غبرګوونه وښودل هيڅ موسسه يا سازمان نشته چې د بشرحقوقو د متخلفانو په وړاندې يې قوانين وضع او په سمه توګه يې عملي کړي او احياً هم دا قوانين وضع شوي خو په بشپړه توګه په تيوری کې پاتې او په عملي ډګر کې هيڅ ډول اقدامات نه دي ترسره شوي ,که په رښتيا هم نړيواله ټولنه د خپلو غړو د بشرحقوقو ملاتړ کوي نو بايد د دبشرحقوقوتش په نوم نړيوالې اعلاميې او شعارونه څخه تيراو د غوره اسلامي کلتور له مخې يوه جهانشموله مسوده جوړه اوتصويب کړي ځکه اسلام سپيڅلي دين حقوقو بشر يوازې په تيوري ډول نه پيژني بلکې د عملي کولو لپاره يې داسې عادلانه او ګټور ګامونه پورته کوي چې نه نړيوالو په تير ژوند کې کړي او نه به يې په راتلونکي کې پورته کړي اسلام پخپل يو نيم زر کلن عمر کې ورته په بشپړه او ګټوره توګه پاملرنه کړې ده اسلام په داسې پراخه توګه دې لورې پاملرنه کړې چې د انسانانو دژوند پرمهال حقوقو ترڅنګ له مرګ وروسته حتا د جنين پروخت يې هم ځانګړي حقوق ټاکلي دي.

د نړيوالو اړتياوو ته په کتو سره په اسلامي پوهانو باندې ده چې تر نورو مخکې شي اوننيو بشرحقوقو کې له قراني او ايتونه څخه ګټه واخلي.

له نيکه مرغه چې په ۱۳۶۶ کال په ايران کې د بشرحقوقو د تدقيقې مطالعې لپاره په په اسلامي قوانينو او عقايدو ولاړ کنفرانس په لاره واچول شوچې پکې د نړۍ ډيرو اسلامي هيوادونو عالمانو ګډون کړی وو.همدا ډول هغه تحقيقي او ژورې مقالې چې په کنفرانس کې وړاندې شوې د يو اثر په توګه راټولې او جوړ شو حتا ددې کتاب ژباړه وروسته بيا په انګليسي ژبه هم چاپ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په افغانستان کې د ازادو لیکوالانو په اتحادیه کــې د کتــابونو د چاپ اداره پرانستل شوه نو ماله تیراثر څخه په ګټـې اخیســتنې، د دوه کتابونو لیکل ماته راوسپارل شول چې یو د په اسلام کې د ښځو حقــوق اوبل یې په اسلام کې د بشر حقوق زما په غاړه شول.

څرنګه چې لومړی رساله ډېر له انګلیسي ژبې څخه راوژباړل شــو نــو د کمپیوټر او نورې چارې یې هم ډیې په چټکې سره پای ته ورسیدې خــو له بده مرغه له مالي ستونزو له کبله ددې کتاب د یوکال لپاره وځنډېد د روان کال د دوبي په تودو ورځو کې د ازادو لیکوالانو د اتحادیې څخه د دویم کتاب د جوړولو پیغام خپور شو له یوې خواد دا چې د لومړي کتاب په پرتله د دویم کتاب موضوع یو څه پراخه وه او له بلې خــوا د هغــه د چمتو کولو موده هم ډیره لنډه وه او له دریم اړخه په هیــواد کــې روانــو وینې تویدونکو او ترینګلو چارو د مواد په راټولو کې ارام نــه پرېښــودم پداسې حال کې چې موندل یې هم خورا ســتونزمن وو نــو مــا هــم دې موضوع اجمالي کتنه خو ټولو اړخونوته وکړه ددې لپاره چې زیات وخت مې نه درلود او موضوع هم پراخه نوکیدای شي چې په ځینو ځــایونوکې راڅخه اشتباهات شوي خو دومره مې ترسره کړي چې یو لوستونکي ته ددې پوهه ورکړم چې په راتلونکي کي بې څوک له حقوقــو ســره لــوبې ونکړي. او په پای کې د افغانستان د ازادو لیکوالانو اتحایي په ځــانګړې توګه له پروفیسور رسول امین د اتحادیي مشر، د وفا د جریدې مســول زلمی هیوادمل، له شهنواز جانباز، او لــه سیدحســن پاچــا کمپیــوټري کمپووزر څخه یوه نړی مننه کوم.

پوهاند حبیب الرحمن هاله

۲۵ وږی ۱۳۷۳ حیات اباد ـــ پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

د لوی څښتن تعالی شکر ادا کوم چې دا دی د خپلو ژباړو لړۍ مې په اسلام کې د بشر حقوقو تر ژباړې پورې رواغځوله.
په اسلام کې د بشرحقوق کتاب چې د ښاغلي استاد پوهاند حبیب الرحمن هاله له خوا په دري ژبــه لیکــل شــوی او د بشــرحقوقو د بیلابیلو اړخونو په اړه ګټورې او په زړه پورې خبــرې او لارښــوونې لري پدې وتوانیدم چې پښتو ژبې ته یې راوژبــاړم ترڅــو پښــتانه لوستونکي هم له دې ګټور اثر څخه ګټه پورته کړي او هیلــه لــرم چې لوستونکي به پکې د بشرحقوقو اړوند د خپلو یو لړ پوښــتنو ځوابونه هم پیداکړي.
خو له څوکالو راهیسې چې زیړدلی یم د خپل هیواد او قوم ناخوالو ځورولم او له خپلو پښتنو مشرانو سخت ګیله من، لا تراوسه مې دا ګیله پرځای پاتې ده. د هغه احساس او مســولیت لــه مخــې چــې څښتن تعالی او د دې خپل غمځپلي قوم چې د ناپوهۍ په تور تیارو کې ژوند کوي په وړاندې درلود او د ژوند ترپایه به یې ولرم، نو مــا هم ددې مسولیت د ادا کولو لپاره د کتابونو ژبــاړې تــه چــې اوس مهال د پوهې په ډګر کې ورته ستره اړتیا لیدل کیــږي مــلا وتړلــه ترڅو د پوهې له اړخه ددې قوم او ژبې حق تر خپلې وسې ادا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو ته عمومي کتنه

له کومه وخته چې انسان نړۍ ته سترګې غړولي په ځانګړې توګه هغه وخت چې ټولنیز ژوند یې پیل کړ نو د تیورۍ له مخې د یو لړ حقوقــواو مکلفیتونــو څخــه هــم برخمن شول.
خو د بې شمېره نظرونو پر بنسټ لکه: د ټولنې افرادو د هغوی د حقوقو په ورکولو کې د واکمنو ناغېړي او یوازې په نوم د هغوی حقوقو ته پاملرنه او داسې نور...
پدې برخه ځیني اقدامات هم ترسره شوي، البته یوازې په اسماني دینونو کې، نه پــه تخیلي او په کیسو ولاړو دینونو کې؛ خو د بشردوستۍ په فلسفه کــې بیــا دا دواړه (حقوق، مکلفیتونه) مهم او یو له بل سره لازم الملزوم ګڼل کیږي.
د هماغه اجتماعي ژوند له پیل څخه تراوسه پورې زمونږ ټوله تکیه په مکلفیتونو او د حقوقو اړوند فکرونه د لنډې مودې لپاره په عمل کې پیاده شویدي.
یوازینی دین د اسلام سپیڅلی دین دی چې د اجتماعي ژوند په مختلفو برخو کې له هر ډول انساني تبعیض پرته دواړو برخو (مکلفیتونو او حقونو) ته بشــپړه پاملرنــه او انسانانو ته یې وړاندې کړې دي.
د قرانکریم له دقیقې او ژورې مطالعې وروســته دا جــوتیږي چــې انســان څــه ډول پیداشوی او له دې پیدایښت موخه څه ده؟
دغه راز دا حقیقت هم روښانه کیږي چې په اسلام سپیڅلي دین کې د نورو سیاسي، ټولنیز او نظامي دینونو په خلاف د انسان اړوند حقوقو کلمه له وخته پکار وړل کیږي چې نطفې د مور په رحم کې ځای ونیوه،
اسلام یواځې ددې محدودې نړۍ حقوق نه، بلکې د ژوند او مرګ دواړو پړاوونو حقوق په روښانه توګه بیان کړي دي، په پوره ډاډ سره ویلی شو چې په اسلام سپیڅلي دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نورو ټولو دينونو او نظامونو په پرتله د بشر د حقوقو لمن پراخه او په بشپړ ډول سره څېړل شوي دي.
ددې لپاره چې د اسلام په سپېڅلي دين کې د بشرحقوقو په اړه خبرې وشـي نـو دا اړين بر ېښي چې لومړی ازادي، حق او دنده د اسلام له نظره وپېژنو او وروسته خپـل بحث ته راوګرځوو.

په اسلامي چوکاټ کې د بشرحقونو ازادي:

ستر څښتن تعالی انسان د يو عاقل او سالم حواس لرونکي موجـود پيـدا او د خپـل ځانګړي رحمت له مخې يې ورته د سمو کارونو لارښوونې کړې دي. خو انسان پخپله د خپلو نفساني غوښتنو او ناسمو لارو په مخکې نيولو سـره ځـان پـه ځنځيرونـو او مصيبتونو کې اخته کړ.
روسو وايي: انسان نړی ته په خپلواکه توګه سترګې غړولي خو پخپله يـې پـه خـان باندې ظلم وکړ او د همې ظلم له کبله په چټکی سره په ځنځيرونو وتړل شو.
خپلواکی د انساني روحئې غوښتنې په توګه د انسان ژوند د تاريخ په اوږده موده کې په بيلابيلو ډولونو سره رامينځته شوېده.
د اسلام فيلسوف علامه اقبال لاهوري پدې اړه وايي: د انسان لومړني مـور اوپـلار د ازادی د انګېزې په روښنايي کې مجبور شول چې له جنت څخه چـې هلتـه د ازادی لپاره کومه برخه نه وه پر ېږدي او د عمل نړی ته راشي.
نوموړی فيلسوف داسې فکر کوي چې ګواکې د ازادی په چوکاټ کې د عمل د ترسره کولو امکان رامينځته کيږي، اسلام د عيسويانو دا نظر نه مني چې ادم عليه سـلام د خپلې لومړنی ګناه له کبله له جنت څخه وويستل شو.
هرهغه څه چې د اسلام څخه وړاندې د يهوديانو د دودونو په اساس(دانسان نسـب) فکر کېده د اسلام له پلوه د ازاد ژوند په لور د انسان تګ سره تعبير ېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان په نسبتي په ډول ځمکي ته راتګ پخپلي ازادي ارادي سره وکړ ترڅـو دلتـه ابدي ازادۍ ته لاسرسی پیداکړي او د خپلو اعمالو په ترسره کولو سره خپل ژوند تېر کړي.

د ازادۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د ژوند په هره برخه کې رامینځتــه کیــږي هغــه د ازمایښت په وړاندې دروي.

د بشر تاریخ د پرلپسې ازادۍ د موندلو څخه پرته بــل څــه نشــي کېــدای او دا ډول موندنه څو اړخیزه بڼه لري، لکه له اړتیا، وېرې، طبیعي ځواکونو، د همنوعو له ظلم، له بې عدالتۍ، موهوم پالنې، تعصب، له نژادي او قبیلوي وفاداریو ازادیو او په پایله کــې په ځان باندې تمتیا(EGO_ Center) ټول هغه څه دي چې د انساني ژوند د فعالیتونو اساس جوړوي.

انسان ددې ازادیو د ترلاسه کولو په موخه پــه تــدریجي ډول بیلابیــل پړاوونــه تېــر کړيدي او دغه ازادۍ مادي او معنوي بڼې لري.

مادي او معنوي ازادۍ دواړه یو له بل سره نه جلا کیدونکې اړیکه لري او په عین وخت کې یو د بل بشپړونکي هم دي. کله چې له دواړو څخه د یوه په لور پاملرنه کمه شي نو د پلټنې په لار کې یې بیلابیل خنډونه رامینځته کیږي.

ددې ډول ازادیو مادي لور ته له لازمې کچې زیاته پاملرنه او معنوي لور ته یې ناغیړي ددې لامل شوه چې معاصر تمدن له زیان سره مخامخ کړي.

دین د انسانانو د ازادۍ په لاره کې ستر کوښښونه او هڅې کړیدي. پداسې حال کــې چې فلسفهې یوازې له عقلاني ازادۍ سره خپله مینه او علاقه ښودلې ده.

هنر او ادبیات له دواړه ډوله ازادیو سره په مختلفو مرحلو کې علاقــه لــري، پداســې حال کې چې د ساینس او ټیکنالوژۍ هڅې تل د مادي ازادۍ ترلاسه کولــو پــه لــور متوجه وي. د بشر ټول فعالیتونه د ازادۍ پلټنه او د انسان هر اړخیز تکامل د بیلابیلو ازادیو د تدریجي تحقق د پراخوالي څرګنداوی کوي.

د انسان تکامل جلا او په عین وخت کې له بیولوژیکي تکامل سره مبــارزه کــوونکی دی، د لومړي تکامل سیر د دویم تکامل له ســیر چــې پــه بشــپړه توګــه جبــري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میخانیکي ده په پرتله د انسان اراده او غوښتنه د ازادۍ ترلاسه کولو په لار کې پربکنده او حیاتي رول لري.

اسلام د انسان د پیدایښت د تکامل پرمهال چې بشریت هغه وخت متوازنو مادي او معنوي ازادیو ته اړتیا درلوده د ټولو ازادیو په وړاندې د تجسم په توګه مبارزه وکړه، اسلام په هغه وخت کې چې مادي پرمختګ په جنیني ډول وو، د راتلونکي چټک پرمختګ لپاره یې د مادي برخې وړاندوېنه وکړه، البته د حکومت او انساني ټولنې د راتلونکي پرمختګ وړاندوېنه د الهي معنوي لارښود ضامن دی. دهمدې واقیعت پربنسټ په ځغرده ویلای شو چې اسلام د تلپاتې لارښوونې زمینې برابرونکی دی، دغه راز اسلام ټولو ازادیو ته په پاملرنې د انسان د راتلونکي تکامل وړاندوېنه هم کړېده، پداسې حال کې چې د اسلام سپیڅلي دین له ظهور سره سم د انسان ذهن د ستر بشریت دپیدایښت په نامحدودو امکاناتو باندې د پوهیدا توان نه درلود ځکه هغه تراوسه د ازمایښت او تجربې عقلاني وسایلو ته وده نه وه ورکړې. قرانکریم د وروستنۍ الهي وحي په توګه اجتماعي، سیاسي او اقتصادي پرمختګونو په برخه کې ټولو علمي او اخلاقي اصولو ته په پام سره د انساني لارښوونې ستره وسیله وه.

په بیلابیلو برخو کې د خپلواکیو د اړتیا عظیمي حد د نورو ازادیو د پلتېنې لپاره زمینه برابروي.

دا قراني اعلامیه چې څښتن تعالی دین بشپړ او ورسره یې د انسانانو لپاره پکې بیلابیل نعمتونه هم ځای پرځای کړي او دا ددې استازیتوب کوي چې انسان کولای شي خپله ازادۍ په پوره ډاډ او انرژي سره له اسلامي لارې څخه ترلاسه کړي، اسلام د ټولنې، دولت او فرد په اقتصادي فعالیتونو که پر فردي کچه وي او که په ټوله ایزه کچه اغیز اچوي.

ازادي له دوو لارو پېژندل کیږي؛

یو د تیورۍ او پیدایښت (هستي)پېژندنې له پلوه او بله د ټولنیز عمل د لیدلوري له پلوه؛

د خپلواکۍ د ترلاسه کولو انګېزه چې د خدایي ورکړې نوم هم ورته ورکولای شو په انساني طبیعت کې په ذاتي ډول نغښتې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ددې عرب په قول: هر هغه څه چې انسان له سترڅښتن تعال څخه وغوښتل نــو خدايتعالی ورکړل اوله هغه پرته پرې بل هېڅ شې په جبري توګه تحميل نه شــول او دغه ازادی په انساني طبيعت کې د يو ستر امانت په توګه کېښودل شوه خو، هغــه د خپلې وړتيا په مرسته کشف او وده ورکړه.
د معاصرې فلسفې پربنسټ خپلواکی د انسان ګوهر ده او پيدايښت يې پرې همــدې خپلواکی ټينګ دی، دغه نظريه له اسلامي جهانبينی سره ورته او يو شان ده.
په قرانکريم کې ډېری ايتونه موجود دي چې د انسان ازادی ته هم د ارادې او هــم د عمل له پلوه اشاره کوي، دغه راز قرانکريم د بشر د خپلواکی په بيلابيلــو مرحلــو او درجو باور لري، پدې مانا چې ټول انسانان چې د ځمکې پر سر ژوند کوي د مســاوي ازادی لرل او ترې په مساوي توګه د ګټې اخيستلو توان نه لــري. لــه همــدې کبلــه هرانسان ته د هغه د توان سره سمه ازادي ورکړل شوې.
انسانان د خپلو ازاديو څخه د ګټې اخيستنې د توان ترمينځ دا تــوپير جوتــوي چــې قدرت لرونکي اشخاص د ازادی اړوند ځواکمنه او کمزوري اشخاص کمزورې انګېــزه لري.
د همدې اختلاف پر بنسټ هر هغه څه چې په پيغمبرانو، اولياوو، اجباري ګڼل کېــږي له عادي کسانو څخه يې تقاضا(هيله) نه کېږي.
قران کريم پدې برخه کې فرمايي: ستر څښتن تعالی د خپلو بنده ګانو د توان څخه لوړ بار د هغوی پر اوږو نه اچوي دغه اصل د افرادو په بيلابيلو دريځونو کې صدق کوي.
انسان د خپل فطري استعداد پر بنسټ پدې شرط چې پخپله رضــايت ولــري يــوې دندې يا کار په ترسره کولو مجبور يږي.
ټول الهي اوامر پدې متکي دي، چې ګواکې انسان په ژوند کې د ټولو کارونو ترســره کولو توان لري، ځرنګه چې ځيني افراد دغه امر پخپله خوښه ځــای پــر ځــای کــوي اوځينې نور يی نورو ته ورسپاري او دهغوی په واسطه يي ترســر کــوي، د خپلــواکی اطاعت کولو او نه کول دواړه په انسان پورې تړلي دي. له کومه ځايه چې هر انســان پخپله خوښه او علاقه او د نورو له لوري د يو عمل په ترسره کولو مجبور يږي، نــو پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې سره بیا هر فرد د خپلو اعمالو مسؤل دی او د همـدې مسـئولیت لـه کبلـه د مکافاتو یاهم مجازاتو وړ ګرځي.
دا یو منل شوی دیني اصل دی، چې څښتن تعالی هېڅ وخت له وړاندې د برنامه ریزي شوي اعمالو ترسره کول په انسانانو نه تحمیلوي.
انسان دی چې خپل د طبیعت چوکاټ جوړوي پـه همـدې بنسـټ انسـان د خپـل برخلیک په ټاکلو کې مسقیماً لاس لري.
که چېرې انسانان پخپله خوښه خپل کارونه ترسره نه کړي او د نورو له خوا پرې پـه جبري توګه دا کار ترسره شي نو دلته بیا د جزا او مکافاتو مسئله په کړن پورې تړلې نه ده او ترسره کوونکی یې ګرم نه شمېرل کیږي، ځکه د جبري عمل ترسره کـول د ترسره کوونکي شخص ګناه او عیب نه ګنل کېږي، او ددې ډول عمل په ترسره کولـو سره به یاد شخص ته د ستر څښتن تعالی له لوري د عذاب او مجزا ورکولو (نعوذبالله) غیر عادلانه وي.
له دې وړاندې د کلام ټولې مشاجرې او شخړې بېځایه او ناوړه دي. د جبریونو عقیده د اسلامي ښوونو په وړاندې واقع کېږي. خو پدې سره سره بیا هم جبـري عقیـده د واکمنو له مشورو سره برابره ده او په اسلامي ټولنو کې ورته پراخوالی ورکړل شـوی دی.
اقبال ددې لامل چې ولې د اسلامي واکمنو او مشرانو لـه خـوا د هغـوی اتبـاعو تـه خپلواکي نده ورکړل شوې په لاندې ډول بیانوي؛
اموي موقع غوښتونکو مادیات پرستو په یوه پلمه اړتیا درلوده څو د کربلا ناوړه عمل توجیه او د خلکو د احتمالي خوځښت په وړاندې د معاویه له بغاوت څخه ګټه پورتـه کړي.
یو شخص حسن بصري ته وویل چې امویانو مسلمانان ووژل او خپلـه دا کړنـه یـې د قضاوت لپاره څښتن تعالی ته وسپارله.
حسن بصري وویل: د څښتن تعالی دښـمنان درواغجـن دي پـدې سـره د اسـلامي علماوو د نیوکو باوجود خپلواکه عقیده رامینځته شوه څو حکمراوایان یې په مرسـته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې ګټې وساتي د اقبال په اند؛ د انسان په مجبوريت او بيوزلی باندې د امويانو جبري دندې د اسلام خلاف يوه روښانه او ښکاره ظلم او جفا ده.

البته ټول حکومتونه او حاکمان چې ملت يا وګړو ته ازادی نه ورکوي نو د اسلام خلاف عمل کوي او د ګناه مرتکب ګرځي. د يو حکومت يا دولت له خوا خپلو اتباعو ته ازادي ورکول د هغوی د مسلماني اندازه څرګندوي يانې په هر کچه د ازادی ورکول د دوی د مسلمانی درجه ښايي.

هر انسان د خپلې ازادی په روښنايي کې ددې توان لري چې...

۱ ــ پخپله خوښه هغه عملونه ترسره کړي چې د ځان لپاره يې ټاکلي وي؛

۲ ـ هغه عمل چې په ترسره کولو يې مجبور وي نو د ترسره کولو توان ورته ښنسل کيږي؛

۳ ـ حتا هغوی چې اصول نه پرځای کوي نو د نه ترسره کولو توان ورته ورکول کيږي، دغه راز هغوی خپلواک دي او د خپلې ارادې څښتنان وي چې يو عمل ترسره کړي او که نه؛

د خپلواکی عملي لوری د هر انسان په فردي او ټولنيزو دندو پورې تړلی وي،

هر دنده د وړاندوينې د شرط په توګه ازادی او اجرائيه قوې ته اړتيا لري او د قانون له مخې دغه امر د حق په نوم يادېږي.

د ازادی حق لرل او د خپلې خوښې کارونو ترسره کولو توان د طبيعي حقوقو په نوم يادېږي.

د خپلې خوښې عمل ترسره کولو او ازادی ته طبيعي حقوق ويل کيږي؛

د اجتماعي کارونو ترسره کول او پکې شته ازادی ته مدني حقوق ويل کيږي؛

د دولت اړوند کارونو ترسره کولو ازادی ته سياسي حقوق ويل کيږي؛

په محکمه کې له خپلو حقوقو څخه دفاع کولو ازادی ته قانوني حقوق ويل کيږي؛

حق په خپلواکی ټينګ دی ځکه ازادي انسانانو ته د هغوی د دندو ترسره کولو حق ورکوي او له ازادی پرته حق هيڅ مانا نه لري، همدا ډول له حق پرته ازادی د يو بې ګټې عمل يا د يو داسې مقولې په څېر وي چې مينځ يې تش وي.

په هره ايډيالوژی کې ازادي له خپلې تيوری سره سه ځانګړې مانا او صبغه پيداکوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشر حقوق
د غربي او اسلامي نظر او عمل پر تلنه

د بشر حقوقو اعلاميه د فرانسې د انقلاب د لاسته راونې په توګه ۱۷۸۹د اګست په ۲۶نېټه بشپړه شوه هغه نظرياتو چې دې اعلامئې ته د انقلاب د لاربنود قدرت ورکړ هغه د انسان طبيعي حقوق او ملي حاکميت وو، چې د طبيعي حقوقو په سريزه کې تعريف شوي و او د يو نه ليږدېدونکي او سپېڅلي څيز په توګه منل شوي وو، ځکه د هغو حقوقو په اړه داسې فکر کيده چې ګواکې د انسان له طبيعت سره (ګډ) يو ډول ده.

دغه حقوق په دويمه ماده کې د ملکيت او امنيت ازادۍ او استبداد په وړاندې د مقاومت حق په توګه پېژندل شوی وو، خپلواکي(ازادۍ) دوه بنې لرې چې يو فردي او بله يې مفکوروي ده.

د مطبوعاتو او بيان ازادۍ په پينځمه او شپږمه ماده کې ذکر او ساتل شوې دي.

(۶ ــ ۹) فقرې د قانون په وړاندې د برابرۍ اصل او (۵ ــ ۱۳) فقرو يې د مالي او مدني برابروالي اصولو تامينول.

حق د يو شي مالکيت، د يو شي د پکاروړنې د ګټې ادعا يا د يو امتياز او يا هم د قدرت په مانا سره تعريف شوی دی.

له قانوني پلوه د حق مانا په يو شي باندې د انسان حقوقي ادعا (دعوې) ته ويل کيږي، او يا هم د واکدارانو له لوري قانوني او ورکړل شوي صلاحيت ته ويل کيږي.

د قانوني حق موجوديت د جبري قانون په شتون دلالت کوي چې يو له بله پرته بې مانا او ژوندی نه پاتې کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د افرادو په تابیعت پورې تړلي وي او په یو مدني عمل سره د انفاذ په وړاندې واقع او یا هم تعدیل مومي، دا په نسبي او مطلقــو حقوقو ویشل کیږي، مطلق حقوقو په انسان کې فطرتآ نغښتي وي.

نسبي مدنې حقوق هغو حقوقو ته ویل کیږي چې د خلکواو دولت ترمینځ موجود وي، لکه د حکومت له لوري ساتنه، د تابیعت حق چې د حکومت سره ده دخلکو په اړوند دی.

د مېرمنې او خاوند، کورنۍ او بچیانو، بادار او غلام ټول له حکومت سره متقابله اړیکه لري او د انسان لپاره فطري او ذاتي خاصیت لري.

د بودیر له ویناوو سره سم حقوق پر دولت یا هم حکومت دواړو باندې بر دي.

جانسن پدې عقیده دی چې مدني حقوق د ټولنې هر فرد ته په ځانګړې ډول ورکړل شوي. پداسې حال کې چې سیاسي حقوق د رایې په ترلاسه کولو یا په دولت یا اداره کې د ټاکنو په ترسره کولو سره ترلاسه کیږي.

د بودیر په عقیده ځیني طبیعي حقوق لکه د خصوصي ژوند حقوق، که څه هم ظاهرا طبیعي دي خو ممکن ریښتني یا وقعي ونه اوسي.

د بشرحقوقو د اعلامئې په برخه کې بل ګام په کال ۱۹۴۸ د ډسمبر په میاشت کــې د ملل متحد له خوا واخیستل شو او د بشرحقوقو نړیواله عمومي اعلامیه چې د ازادۍ د فرمان Magna Carta په نوم هم یادیږي تصویب کړه او د شخصي ژوند، امنیــت، لــه زندان څخه د خلاصون ازادي، او په ښکاره توګه د یوې بېطرفه محکمې لــه لــورې د مذهب، وجدان، ټولنو، کار، زده کړې او پالنې ازادي او په علمي او هنري برخو د خلکو برخه اخیستنه ورسره وروسته ورزیات کړل شول.

غربي متمدنه نړۍ مجبوره وه چې اوږده لار ووهي څو د بشر حقوقو اعلامئې ته ځــان ورسوي، د ملل متحد اعلامیه د فرانسې د حقوقو له اعلامې وروســته د یــوې نیمــې پیړۍ په تیریدو باوجود د ټولې نړۍ په ځانګړې توګه د دریمې نړۍ هیوادونو د نژادي، رنګي، ایډیالوژیکي، دیني او مذهبي ارادو په رامینځته کولو کې ناتوانه شول.

د پرمختللو هیوادونو په انحصار کې د ازادۍ، بشرحقوقو او حاکمیت تفسیر په ښکاره توګه ثابت شویدی، پداسې حال کې چې غیر انساني کړنې، تېري، اســتبداد، وران

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاري او د استعمارګرو لوري، د دريمې نړۍ هيوادونو په داخلي او بهرنيـو چـارو کـې لاسوهنه ټول هغه څه دي چې دوی د ازادۍ او بشر حقوقو د ساتلو نوم ورکوي.

د ازادۍ د لارې مبارزين به د دهتشتګرو او انسان وژونکو په نوم وهل او ټکول کيدل هر هغه څه چې د ازادې ټولنې او بشرحقوقو د اتلانو په خوښه نه وو نو د دوی دا کړنه به د نړيوالو ډله ايزو اړيکو په وسايلو کې د بشرحقوقو څخه تخطي او سر غړونه ګڼل کېده برعکس هغه هيوادونه چې په ښکاره ډول د تبعيض سياست پر مخ وړي له هغو هيوادونو سره چې ځان په اصطلاح د بشر حقوقو مدافعين بولي د نـږدې اړيکـو پـه اساس په ښکاره توګه سترګې پټوي.

صهيونستانو يا نظامي ديکتاتورانو او د خلکو ضد نظامونه چې د خپلو غربي بـادارانو ګټې خوندي او تامينوي، ملکي خوځښتونه ټکوي او خپل دا عمل د مذهبي متعصبانو او د کلتور دښمنانو په وړاندې مبارزه بولي او توجيه کوي.

په عمومي توګه ازادۍ او د بشر حقوق د تمدن د پوليسو(ساتونکو) او تفوق ګرايانو د غوښتنو په رڼا کې تفسيريږي.

که چيرې په اسلامي اصولو کې د تبعيض او تنګ نظرو پرته يو رښتينی توپير وشي او په ريښتنې سترګه ورته وکتل شي، نو دا ادعا به په سمه توګه ثابته شي چې د اسلام سپيڅلي دين څو پيړۍ وړاندې د بشرحقوقو اړوند يو نړيوال پيغام وړانـدې کړيـدی چې پکې ټولې کورنۍ نيمګړتياووې او نا برابروالی په تيوري او عملي ډول حل شـوې دي.

اسلام په يو شمير عقايدو ولاړ دی او دا عقايد د سي پي پير چـې د اصـالت فلسـفې بنسټګردی له عقايدو او نظرونو سره جوت توپير لري. که څه هم دا يې د پيروانو لـه لوري عملي کيږي پداسې حال کې چې هغه نظرونه چې عملي بڼه ونلري پخپل حـال پاتې کيږي.

له همدې ځايه ده چې، هر هغه څه چې اسلام تبليغ کړل نو ټول د رښتنيو او اصيلوو مسلمانانو له لوري عملي او پلي شول. له کومه ځايـه چـې پکـې د تيـورۍ او عمـل مطابقت په بشپړه توګه حل شوی که چيرې په کـوم خـای کـې ددې دواړو تـرمينځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپیر او نابرابری ته وکتل شي کولای شو ووایو چې پداسې حالاتو کې د اسلام اساسي شرط یانې په عقیده باندې عمل نه دی شوی.

اسلام له لغوي پلوه خپل رب ته د تسلیمیدو په مانا دی او دا تسلیمیدل پخپلو انساني غوښتنو برلاسی، د یو کسب او کمال د ترلاسه کولو لپاره مبارزه کول او د هغوی لپاره نه ختمیدونکې مبارزې رامینځته کول دي.

همغږي هغه وخت د انسان په ژوند کې تضمین او تامیندای شي چې یو د بل ترخنګ ولاړ او هر یو خپل مسئولیت وپیژني.

دې حقیقت ته په پام سره چې ټولو ته د بشرحقوق ورکړل شوي نو خلکو متوازن او عادلانه جزا او مکافات ورکړل شي، اسلام هغه وخت چې ننی پرمختللی غرب په تیارو او ظلمت کې شپې او ورځې تېرولې او د ازادی او بشرحقوق له معقولو څخه په بشپړه توګه خبر نه وو د لومړي ځل لپاره د دې ټولنې بنسټ کیښود.

که څه هم د یونان ستر تمدن له اسلام څخه وړاندې په بنیادي دولتونو کې د ډیموکراسی یو ابتدایي شکل معرفي کړی وو، وروسته رومیانو هم د لنډې مودې لپاره یو شی چې د ډیموکراسی په شکل ښکاریده بنسټ کیښود، خو د یونان په ډیموکراسیو کې یوازې نارینه ازاد او ښځو په کې د رایې ورکولو حق نه درلود، او غلامان له هیڅ ډول حقوقو څخه برخمن نه وو د روم پراخه امپراطوری په واقیعت کې د یوه غلام دولت خاوند وو، چې په هغه کې یوازې اراده او حاکمه طبقه له ځینو حقوقو څخه برخمن ول.

د بیزانتین امپراطوری (د ختیځ روم) چې د روم امپراطوری ځای یې ونیو هیڅکله یې هم د حضرت عیسی ع تعلیمات او ښوونې عملي نه کړې.

د فکري ازادی په ورکولو او د عیسویت اصولو په اړه یې د پوښتلو مخنیوی وکړ، پاپانو (مذهبي مشران) هم په همدې اندازه د ازادو پوښتنو د زغملو په وړاندې مبارزه ونه کړه.

په شاهي استبدادي او روحاني حکومتونو کې عیسویت د دیني او مذهبي اقلیتونو په مقابل کې له تبعیض څخه کار اخیستل کیده یا به هم اعدام کیدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز جوړښت ـــــ د پارس امپراطورۍ سياست هم په عين انــدازه اســتبدادي وه، څنګه چې پکې يوازې روحانيون او اشراف له ځينو حقوقو څخه برخمن وو پــه هغــې ټولنه کې به عادي وګړو اصلاً د يو ازاد فکر کولو حق نه درلود او لاسرسی يې ورتــه ناممکن وو او له ټول حقوقو څخه بې برخې وو.

د هندوستان ټولنه او دولت هم پر همدې طبقې ټينګ دی او ټولنه يې د ټيټو طبقو او مطلق اکثريت څخه جوړه شوېده خو هېڅکله هم له دوی سره د انساني موجــود پــه څير چلند نه دی شوی.

دوی په همدې بدو حالاتو کې ژوند کاوو چې د اسلام سپيحلي دين ظهــور وکــړ او د ټولو هوساينه او ارامتيا يې د نژادي، فکري، رنګي، قومي، عقيدوي تبليغــاتو پرتــه او ورته د مساوي حقوقو ورکړه تضمين کړه.

د راشدين خلفاوو تر ځلانده دورې وروسته اسلامي حکمروايانو د اسلام د پيغمبر او اصحابوو له لارې څخه ووتل خو ددې باوجود يې تيرو يا معاصرو هيوادونو خپلو خلکو ته ډېره ازادۍ او حقوق ورکول نه يوازې مسلمانان بلکې د اسلامي دولت په خاوره کې غير مسلمان هم له پوره ازادۍ څخه برخمن وو.

سيد امير علي پخپل اثر (د اسلام روح) کې وايي چې اسلامي دولتونو هيڅکله هم د نورو عقايدو کې لاسوهنه نه ده کړې. پداسې حال کې چې اورتوډکسانو به يهودان او نسطوريان په وحشيانه ډول اعدامول او وژل نو پداسې حال کې اسلام دوی تــه پنــاه ورکړه او د هغوی له ظلمونو څخه يې وساتل دغه راز اروپايي عيسويانو به جــادوګرې ښځې او فاسدالعقيده وګړي په اور سوځول يهودانو او سيکولرانو(بې دين) به له عــام وژنو سره له مينځه تلل.

اسلامي مشرانو به خپل غير مسلمان غړي په پراخې سينې سره زغمل هغوی ته بــه يې پخپل دولت او امپراطورۍ کې مساوي حقوق ورکول، د اسلامي دولت هره اداره به د مسلمانو اتباعو په څېر

د ټولو پرمخ پرانستې وه.

پخپله د اسلام ستر ښوونکي (اموزګار) له يوې يهودي يــا عيســوي ښــځې ســره د مسلمان سړي سره واده حلال او قانوني اعلان کړی وو، هغــه حقــوق چــې د اســلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيڅلي دين غير مسلمان اتباعو، ښځو او غلامانو ته ښښلي وو په بشپړه توګـه بـې ساري او انقلابي وو.

د ازادۍ او حقوقو قراني مفهوم:

د حقوقو او ازادۍ ترمينځ نه بېلېدونکې او متقابله اړيکه موجوده ده، پدې مانا چې له يوې خوا له ازادۍ پرته حق مانا نلري او نه ترلاسه کيږي، له بلې خوا حقوق د انســان ازادۍ تر يوې کچې تضمينوي، دغه راز حقوق او دندې هم يو له بـل سـره متقــابلې اړيکې لري، هر حق چې انسان ته ورکول کيږي نو ورسره انسان د يوې دندې ترسره کولو ته مجبوروي او هره دنده چې د انسان له لوري ترسره کيږي نو د هغــه لپــاره د ځينو حقوقو څخه د برخمنتيا لپاره زمينه برابروي.

دنده پخپله د نورو حقوقو ته د درناوي په مانا ده، او دا درناوی پخپــل وار ســره هــر انسان ته د حقوقو ترلاسه کولو او عملي کولو لپاره په ازاده توګه زمينه برابروي.

د انسان ازادۍ پدې دلالت کوي چې ګواکې ټول انسانان يو ډول ازادۍ او حقوق لري، له دې وينا څخه دا پايله او منطق په لاس راځــي، چــې د هــر انســان ازادۍ د نــورو انسانانو په ازادۍ سره تړل کيږي، خو دا قيد له فرد څخه خپله ازادي نه اخلي بلکې، پر ځای يې د ټولو انسانانو د ازادۍ ساتنه او ملاتړ هم کوي.

که چيرې يو فرد ته اجازه ورکړل شي، چې تردې کچې له خپلــې ازادۍ ګټــه پورتــه کړي چې د نورو د ازاديو د کموالي او غصب سبب شي، نو پدې صورت کې بــه ســره بيره پردې چې د هيچا ازادۍ پاتې نشي بلکې د ازادۍ مفهوم او مانا به هم ورسره لــه مينځه لاړه شي.

په همدې ترتيب ازادۍ پخپل ذات کې حق او حق يوه دنده ده، ځينې وخت دنده پــر حق وړانديوالی لري.

بيلګه: يو انسان خدای پېژني او د هغه اطاعت کوي، د غه دوه عملونه د اســلام ســره سم د هر انسان لومړنۍ دندې دي، البته ددې دندو لپاره وروسته حقــوقي تخصــيص ورکول کيږي.

د څښتن تعالی په وړاندې په سمه توګه د دندې اجرا کول هغوی ته لاهــم زيــاتې او ارزښتناکې ازادۍ ورپه برخه کوي. دا ډول ازادۍ انسان د څښتن تعالی په نافرمــانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې هم پیداکوي خو دا نافرماني به انسان د نړۍ د غلامانو په یــوه بــده او ویرونکــې څېره بدل کړي.

برعکس د خدای تعالی د اوامرو اطاعت انسان له ډېرو ناړوه اړیکو څخه ژغوري دغــه اطاعت انسان ته نور حقوق او ازادۍ هم ورکوي، معمولاً حقوق پر دنــدو وړانــدېوالی لري او وړاندې شمیرل کیږي.

اصلاً ازادۍ، حق او دنده د یو مثلث درې ضلعې دي، او پدې مثلث کې قاعده د ازادۍ په توګه ګڼل کیږي، ولې که چیرې د مثلث هره ضلع له مینځه لاړه شي نو مثلث هــم ورسره له مینځه ځي.

اسلام پورتنیو درې واړو اصلونو ته یو ډول حقوق ورکړي دي، او درې واړه یوځای د یو مسلمان اخلاقي، ټولنیز او سیاسي چلند انځوروي. دیني چلند د انســان د بیلابیلــو لورو او کړنو د ټولګې یوه برخه ده.

د څښتن تعالی پېژندنه او اطاعت د انسان له اخلاقي، سیاسي او ټولنیز چلند له ډلې څخه شمیرل کیږي.

په حقیقت کې د چلند دغه بیلګې چې په بیلابیلو نومونو یادېږي یو له بل سره تړلــي دي او یو له بل پرته د تشخیص وړ نه دي، اسلام د انساني چلند ټــول حــالات د یــو موجود په توګه یو له بل سره تړلي بولي.

اسلامي جهان بینۍ انساني چلند ته؛ د یووالي اوهمبستګۍ له پلــوه ګــوري، د ټولــو انساني فعالیتونو موخه په ټولو سحطو(پړاونو) کې د عدالت رامینځته کول او تامینول دي.

له کومه ځایه چې په قران کریم کې په ټوله ایزه توګــه د ازادۍ تضــمین شــوی لــه همدې پلوه د مومن او غیر مومن ترمینځ توپیر نشته په قرانکریم کې چې د کوم عمل ترسره کولو امر شوی خیر او کوم چې منع شوی د شر راوړنکی دی البته خیر او شر د ټولو لپاره یو ډول دي، خیر او شر د حلالو او حرامو بنسټ یا اساس ګڼل کیږي.

څوک چې د څښتن تعالی اوامر چې د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد له خوا ورتــه رسول شوي دي پرځای کړي، لکه: پیغمبر هغوی ته د خیر کار کولو امر او د شر له کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې منع کوي. له اوړو څخه يې دروند بار لېرې او د هغه چاچې لاس بنــد وي(بيــوزلي يې لاس نيولی وي) پرانيزي او له دې ډول حالت څخه يې ژغوري.
د خير او شر دغه اساسي اصل د شيانو او اعمالو طبيعت په سمه توګه د پلي کيدو وړ دی له همدې پلوه ده چې دا دين د فطرتي دين په نوم هم يادېږي، څرنګه يــې چــې مخکې يادونه وشوه هيڅ طبيعت په ځانګړې توګه پر انسان نه دی تحميل شوی خو، هغه پداسې ډول پيداشوی چې د هرڅه خوړونکی (حلال شيان، غوښــه او ترکــاري) دی پدې سره مونږ ددې ايت(لااکراه فی الدين) په مانا ښه پوهيدای شو.
څښتن تعالی هغه څه چې انسان ورڅخه په ازادنه او اسلامي توګه ګټه پورته کوي او ورڅخه خوند اخلي نه دي منع کړي، او هغه کارونه چې د انسان د خواشينۍ اوزيــان لامل ګرځي(بغاوت، بې عدالتي، نابرابری، ناوړه کارونه او داسې نور) منع کړي دي.
د عدالت په راليږلو کې څښتن تعالی د انسانانو په ټولو کارونو کې د سختۍ نه بلکې د اسانۍ غوښتونکی دی.
د قرانکريم ټول اياتونه چې عدالت ته پکې اشاره شوې انسانانو ته يې پرته لــه کــوم تبعيضه د پلې کيدو امر شوی او د پلې کيدو وړ دي، لکه خدای تعالی خپل پيغمبر ته داسې فرمايلي دي:
ژباړه: ما ته نه يې لېږلی خو ټولو عالمانو ته د يو لارښود او رحمت په توګه؛

په اسلام کې د بشر حقوقو ځانګې:

د اسلامي قوانينو او مقرراتو په اساس که څوک په يــوې مــور چــې حاملــه وي او د ماشوم پيداکيدو وخت يې نږدې وي فشار راولي او د فشار په پايله کې يې ماشوم مړ شي نو بايد په مقابل کې يې بايد خونبها(د وينې په مقابل کې پيسې ورکول) ورکړي، که ماشوم نارينه وي نو پيسې بايد د ماشوم کورنۍ ته ورکړل شي، که چېرې له مــور پلار څخه د يوه د جنين د خرابيدو سبب وګرځي نو له مقابله لوري څخه يې خونبها يا پيسې اخيستل کيږي.
که چېرې نطفه د مور په رحم کې وي او پلار يې مړ شي، او پلار بل ماشوم هم ولــري يانې د نطفې ورور يا خور موجود وي نو هغوی د پلار د ميراث مستحق ګرځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د حقوقو د دفاع لپاره اسلامي فتوې شتون لري او داسې ادعا کوي:
اې! خویندو او وروڼو منتظر اوسئ ځو ماشوم پیداشي او برخه یې د نارینه او ښځینه په اساس وټاکل شي، یا له دې پلوه چې یو ده او که دوه یا ددې لپاره چې حقوقي بڼه په ښه ډول په پام کې ونیول شي او له حق څخه په سمه توګه دفاع وشي، نو هغوی باید دا نامالومه نطفه د دوه هلکانو په توګه فرض کړي.
په همدې سره باید د دوه زامنو برخه په امانتدارۍ سره وساتي او پاتې برخه پخپل مینځ کې وویشي، دغه عمل د دوه راتلونکو ماشومانو راتلونکی تضمینوي.
ځکه کله چې پیداشي نو له هغه برخې څخه یې د پوښاک، خوراک او څښاک کې ګټه پورته کوي.
که چیرې د دوه ماشومانو پرځای یو پیداشي نو د بل برخه د ټولو ترمینځ په مساوي توګه ویشل کیږي، پدې صورت کې د بشر حقوق په فوق العاده وخت کې تامینیږي، چې انسان تراوسه کوچنی، کمزوری، او له حقوقو څخه د دفاع چمتوالی نلري بیا چیکله ماشوم پیداکیږي نو د وخت په تیریدو او د ژوند له حالاتو سره سم حقوق زیاتوالی مومي که څوک پدې وخت کې ماشوم ووژني که، یو ورځیني هم وي، نو د کامل انسان په څیر له ټولو حقوقو څخه برخمن دی او د بشپړ (خونبها) مستحق ګرځي.
تردې چې که د ماشوم قاتل د هیواد یو شتمن او یا هم پاچا وي او کورنۍ یې د هیواد کمزورې او بیوزله هم وي، پدې صورت کې که قتل په قصدي ډول ترسره شوی وي نو کورنۍ یې درې حقونه لري...
د قصاص غوښتو اقدامات وکړي او هماغه کمزوری او بیوزله پلار ددې حق لري چې شتمن اومعتبر قاتل په قتل ورسوي، پلار دا حق هم لري چې د قاتل له وژلو څخه تیر او په مقابل کې یې پیسې واخلي.
په لومړۍ مرحله یو ماشوم د بلوغ تر وخته پورې کورنۍ که بیوزله او که شتمنه د هغه خوراک، پوښاک او نورو اړتیاو د پوره کولو مسولیت په غاړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه مرحله کې باید نور مسلمانان او بیت المال د هغه تکافل یا روزنه پــه غــاړه واخلي، که څه هم نور ښوونځي د یو متوفي بچیانو ته دا حق ورکــوي ترڅــو د خپلــو اړتیاوو پوره کولو لپاره د پلار جایداد وپلوري.

خو اسلام ورته دا اجازه نه ورکوي، په اسلام کې د لازم ګڼل کیږي چــې د هغــه بــې روحه جسد ومینځي او په یوه پاکه تکه کې تاو او په بشپړ درناوي سره یې خاورو ته وسپاري.

د اسلامي قوانینو پر بنسټ انسانان ترمرګ وروسته هم حق لري چې د خپل ملکیت په اړه یې وصیت عملي شي، هیڅوک حق نلري چې د متوفي وصیت نامه کې بــدلون راولي، زیاتوالی او کموالی پکې راولي، ځکه ستر څښتن تعالی د وصیت تغیروونکــی انسان دا ډول تهدیدوي؛

هغه څوک چې د وفات شوي شخص وصیت ته بدلون ورکوي نو باید له محکمــې او د دعوې له ثبوت وروسته پخپلې سزا ورسول شي.

انسان پخپل ژوند کې په کورنۍ، چاپیریال او ټولنې ځانګړي حقونه لري، اسلامي فقې په پوره ځیرتیا سره دا حقوق څیړلي.

د مستحق شخص او یاهم څوک چې ددې حق مسئول وي داسې حکم کوي: پــه هــر وخت کې اسلام د عقل او استدلال په پام کې نیولوسره حق خپل مستحق ته سپارلی دی.

کله چې انسان نړۍ ته سترګې غړوي او لومړنۍ معنوي اړتیا یــې د مناســبو خــواړو، لباس او د ښکلي نوم ټاکل دي، دا نوم باید پداسې ډول وي چې هرکله چــې د ده پــه وړاندې مخاطب واقع شي نو دی باید ورسره د عزت او غــرور احســاس وکــړي نــه د حقارت او شرم.

له همدې ځایه ده چې د اسلام سپیڅلي دین کورنۍ ته د خپــل ماشــوم لپــاره د یــو ښکلي نوم ټاکلو امر کوي او ددې کار لپاره یې مور پلار مامور کړي دي.

د ماشوم بل حق که څوی وي او یا لور د هغوی د پالنې او زده کړې وســایلو برابــرول دي. څو په سمه توګه زده کړه ترلاسه کړي، تر هغې کچې چې ماشوم وکولای شــي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قرانکريم ولولي او په مانا يې هم ورسره پوه شي. لوستي(باسواده) مــور او پــلار مجبور دي چې خپلو ماشومانو دا حقوق ټول په سمه توګه ادا کړي.

که چېرې مسلمانو کورنيو د قرانکريم دا امر په سمه توګه پرځای کړای وی نــونن بــه هيڅ يو مسلمان نالوستی (بيسواده) نه وه پاتې شوی او ټول به د زده کړې خاونــدان شوي وو.

ځکه هر ماشوم پلار لري، او هر پلار مکلف دی چې په سمه توګه د خپلــو ماشــومان روزنه او پالنه وکړي، د يتيمانو د زده کړې مسوليت د نورو په غاړه اچــول شــويدی، پدې سره د مسلمانانو د غفلت ګناه نبايد په غيرعادلانه او ناځوانه توګــه د اســلام او فقې په غاړه واچول شي.

څرګند حق چې بچيان يې په پلار لري هغه د بچيانو د واده مسئله ده چې بلوغيت ته د رسيدو سره سم يې بايد ورته چمتوالی ونيسي، چې دا خدايي امر په هيڅ ډول لــه نورو انسانانو پټ ندی

البته ددې حق پرځای کول د انسانانو د ژوند له اقتصاد او نورو حالتونو سره مستقيماً تړلی دی.

په همدې ډول ماشوم په کورنۍ داحق هم لري، چې له ده څخه په سمه توګه ســاتنه وکړي او د روزنې برخې ته يې خورا زياته پاملرنه وکړي، خو د اسلام ســپيڅلي ديــن پدې برخه کې د ميندو د فطري او طبيعي مينې په پام کې نيولو سره دومره ټينګار نه دی کړی.

البته دا ډير بچيانو ده چې ډير مور د خپل حق په مقابل کــې پخپــل وار ســره د هغــې درناوی وکړي له کومه ځايه چې ددې درناوي نشتون د بچيانو له لوري شــتون لــري اسلام د موضوع پدې بنې ډير ټينګار کړيدی.

ډير هيواد او ټولنه د انسان حق دا دی چې په لومړي ګام کې د هغــه د مــال، ژونــد او عزت ساتنه وکړي، اسلام پدې ډول مواردو کې د پکاروړنې ځينې قواعد او لاروښونې په لاندې ډول وړاندې کړي...

اسلام د ځينو مواردو پرته لکه له جسمې او انساني کرامت څخه باندې ربړونــه هــيڅ وخت خپل قانوني حد کې نه دی ګنلی، پدې مانا که يو څوک بل کس ووژنــي تــوپير

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکوي، چې مقتول څومره کوچنی او کمزوری دی د مقتول اولیاء دا حق لري چې پـه لومړي ګام کې له حکومت څخه د قصاص غوښتنه وکړي او د ثبوت په صورت قاتل د مقتول په غچ کې په قتل ورسوي.

اسلام د خپلو دښمنانو د دا ادعا برعکس قصاص د یوې ټولنې د بقـا لپـاره مهمـې او ضروري وسیلې په توګه ګڼلی دی، او په هغه کې هیڅ ډول شخصي انګیزې شتون نه دي نغښتې.

پدې مانا که قاتل د قتل په جرم وژل کیږي نو په راتلونکي کې به هیڅوک ددې جرئت او کوښښ ونکړي چې په قصدي ډول بل شخص ووژني.

که چیرې یو څوک د بل چا مال پټوي(غلا کوي) نو د غلا په اندازه متناسـبآ د د غلـه څلور ګوتې یا لاس پرې کیږي.

که چیرې په لویه لار یوه کوچنی غلا هم وشي نو د غله دا عمل(کړنـه) بغـاوت ګڼـل کیږي، او شدیده جزا باید ورته ورکړل شي.

که څوک په غیر اسلامي توګه د جماع په عمل لاس پورې کړي نو اســلامي قوانینــو ورته له درو څخه پیل بیا تر سنګسارولو پورې حد ټاکلی دی، پدې موده کې قــوانین پداسې شدید ډول پلي کیږي چې د ناموس حیثیت یي په سمه توګه وساتل شــي او څوک بیا ددې جرئت ونکړي چې د یو مسلمان په ناموس تیری وکړي.

او یا زنا کارې ښځې مجبوره نشي چې حرامي بچیان وزیږوي، باید له زیږیدو وروسته یې ووژني او د قتل په عمل لاس پورې او د ګناه مرتکبې شي او یا حرامیان بچیان په یوه سپیڅلې ټولنه کې د خپلې ددې بې عزتی او بې حیثتی په بـدل کــې پــه لویــو ورانکارو اوجنایت کارانو بدل کړي.

دغه راز ددې امکانات شته چې له هلکانو سره چې وغواړي که ونــه غــواړي لواطــت وشي، نو وروسته په دوی کې د سترړیا اوغم احساس وده کوي، او بالاخره همدا هلکان په ټولنه کې په سترو جنایت کارانو، ظالمانو او انسان وژونکو افرادو باندې بدلیږي.

ددې ټولنیزو خطرناکو عواقبو د مخنیوي لپاره د اسلام سپیڅلي دین د زناکارو ښــځو او هغه نارینه چې لواطت کوي سخته او شدیده سزا ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو غربي ټولنې چې په هغو لواطت او زنا د ورځيني ژوند يو عادي عمل ګڼل کيږي، ددې ډول سزاګانو مخالف او د بشر حقوقو خلاف يې بولي او په بد نوم يې يادوي. خو له دې ډول عملونو څخه د ايډز ناروغی پيدايښت د اسلام سترې فلسفې د اسلامې عقايدو دښمنانو لپاره هم ثابته کړې ده. اسلام د انسان ژوند، ملکيت او حيثيت تـه خورا درناوی لري او ساتنه يې چې په هره بيه وي کوي، تيری که د يو زمـري، ليـوه، پړانګ او ياهم انسان له خوا هم وي يو ناوړه عمل دی او په کلکه بايد مخنيوی وشي.
هر تيری کوونکی چې له هره خوا وي بايد له خپل جرم سره متناسبه سزا ووينې، څو تيری او تيری کوونکی دواړه له مينځه يوړل شي. د نورو دينونـو پيـروان او فکـري ښوونځي چې تراوسه د اسلامي اقداماتو چې سرچينه يې الهي اوامر دي، بې خبره او عاجز پاتې دي د هغو ترسره کولو په وړاندې مخالفت څرګندوي او په وړانـدې يـې د خپلو نيوکو غږ پورته کوي.
اسلام وايي: که د انساني حقوقو لس تيري کوونکو ته جزا ورکړل شي، نو په زرګوونو خلک به د غلا، جنايت او په ځان، مال او ناموس له تيري څخه په امن کې شي. په دې صورت کې به خلک له ويرې پرته خپل کارونه په سمه توګه ترسره کړي او هغه څوک چې د نورو په حقوقو د تيري او غلا اراده لري کيدای شي دا کسان د خپل عمل د سزا د ويرې له کبله له خپلې ارادې تير او دا کار ترسره نه کړي او ټولو هغو کارونو تـه بـه مخه کړي چې د ټولنې لپاره ګټور او د افرادو په خوښه وي.
ايا دا واقعيت نه دی چې د جنايت کارانو او تيري کوونکو افـرادو شـميره د ټـولنې د نيکو او سمو افرادو په پرتله ټيټه ده؟
ايا دا واقعيت نه دی چې د اسلامي قوانينو په عملي کولـو سـره د تيـري کوونکـو او جنايت کارانو د تيري او جنايت مخنيوی سبب ګرځي؟
ايا د اسلامي جنايي قوانينو په پلي کولو سره به د يوې ټـولنې وګـړي داسـې فکـر ونکړي چې اسلام د مظلومانو او نيکو خلکو ملاتړی دی نه د ظالمانو او تيری کوونکو؟
ايا دابه ضروري وي هغه اشخاص چې د ټولنې په وړاندې مخالفت څرګندوي او ورسره جنګيږي او د نورو د ازادی خنډ ګرځي، د هغوی د پرمختګ مخنيوی کـوي ورتـه د انسان نوم ورکړو او دوی ته دې د بشر حقوق ورکړل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا دا لازمه ده چې جنایت کاران، قاتلان، غله، تیری کوونکي په لنډه توګه د انسانیت دښمنان له ټولنې څخه هیله ولري چې حقوق ورته ورکړل شي.
ایا د جنایت کارانو او تیري کوونکو په وړاندې سل سلنه د اسلامي قوانینو پلي کولـو مخالفانو د خلکو ژوند، ملکیت او ناموس په ته په درناوي قایل دي؟
ایا هغوی د جنایت د مخنیوي په موخه د اسلامي احکامو په پرتله له ځان سره غـوره لارې چارې لرئ؟
څنګه چې د هغوی د حل قانوني لارې د دیارلسو پیړیو لپاره د ازمایښت لپاره وړاندې شوي خو تراوسه لانه دې بریالي شوي چې غلا او جنایت له مینځه یوسي، خو هغـوی برعکس په هر وخت کې د جنایت په کمي او کیفي کې مرسته کړې ده.
په پوره باور سره هغه څوک چې غواړي د امن او سولې په فضا کې ژونـد وکـړي، او د نورو د تیري لاندې رانشي او د همدې غوښتنو لپاره اسلامي قوانین یوازینۍ وسـیله بولي او له اسلام څخه به د داسې قوانینو په وړاندې کولو کې راضي او خوښ اوسي.
بله موضوع چې دلته د بحث وړ ګڼل کیږي د عقیدې ازادۍ ده پدې مـورد کـې هـم اسلامي اصول په عقل او منطقي استدلال ټینګ دي پدې مانا چې انسانان لـه ازادۍ څخه ناوړه ګټه پورته نه کړي نو اسلام هغوی ازاد ګڼلي دي، د عقیدې په څرګنـدولو کې د ازادۍ څلور احتماله موجود دي.
۱ ــ انسان ازاد دی چې یو عقید مطالعه ، درک او انتخاب کړي؛
۲ ــ انسان د هر ډول عقیدې په لرلو کې ازاد دی؛
۳ ــ انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي؛
۴ ــ انسان ازاد ده چې خپله څرګنده او نورو ته وښایي؛
د لومړۍ مادې(انسان ازاد دی چې یوه عقیده مطالعه، درک او انتخاب کړي) پـه اړه باید ووایو چې ددې قاعدې منځپانګه له استدلال څخه مسـتقله ده او پـه اسـلامي سرچینو کې د هغه مخالف په نوم څه موجود نه دي، قرانکریم پدې برخه کې ځینـې لارښووني کړي او ستر څښتن تعالی وایي:
زما هغه عبادت کوونکي ته بشارت ورکړئ، چې ټولو بیانیو ته غوږ ږدي او لـه هغـوی څخه یې غوره ټاکي او د عملي کولو لپاره یې هڅې او کوښښونه پیلوي، پدې سـره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ مرحلې د عقیدې ترلاسه کولو سره انسان له ځان غولونې څخه لاس اخلــي او غواړي ځان پورې تړلې اړوندې چارې وپېژني.
دا هیله لري او غواړي چې پخپل ژوند کې نیکمرغي او سعادت ترلاسه کړي د خپلــو ګټو د ساتلو په اړه فکر او د هغوی د لا زیاتوالي لپاره کوښښ کوي.
اسلام سپیڅلی دین څوک نه مجبوروي چې په ګوډ او ړوند ډول کــوم عمــل ترســره کړي، له خپلو ټولو ژمنو تیر او یوازې د اسلامي سرچینو او اسنادو پیروي وکړي. بلکې اسلام ورته په ښکاره توګه ددې اجازه ورکوي چې هرې بیانیې ته غوږ ونیسي او هــر موضوع یې چې د خوښې وړ وي ورته رسیده ګي وکړي (ځان ورته ورسوي) هغه باید د اسلامي موضوعاتو له اوریدو وروسته خپل عقل او استدلال پکار واچوي وروسته هر هغه څه یې چې عقل او ذکاوت غوره کړل وتاکي او پکاروړنه یې پیل کړي.
وروسته انسان له دې پړاو څخه تیریږي او پخپله د عقیدې ازادۍ مني.
اسلام د حق او باطل، سم او ناسمو کړنو د مکافاتو او مجازاتو پــه اړه خپــل نظریــات وړاندې کړي دي، که چیرې پخپله عقیده د کومې اشتباه مرتکب شوی وي نو خپلــه عقیده دې بیاځلي نوې او اسلام دې قبول کړي.
قرانکریم د کلکو اسلامي عقایدو د بیخبینا په توګه وایي:
۱ـ دا قرانکریم ستاسو لپاره د یوې یادونې په توګه رالېږل شوی ترڅو د هــر چــاچې خوښه وي له لارې یې څښتن تعالی ته نږدې شي.(19: 73)
۲ ـ قرانکریم د ستر څښتن تعالی له لویو نښو او ایاتونو څخه شمیرل کیــږي او ددې لپاره نازل شوی چې خلک وویروي، هر یو له تاسو چې غواړي نیکمرغه ژونــد ولــري باید د قرانکریم احکام عملي او هرڅوک چې غواړي برعکس بدمرغه ژوند ولــري نــو ددې احکامو نافرماني دې وکړي.
۳ ـ قرانکریم د هغو وګړو لپاره لارښود او زده کړه ده، چې غواړي دا مستقیمه لار په مخکې ونیسي. (81 ! 27 _28)
وګورئ چې ستر څښتن تعالی عالمان او ادمیان چې د قرانکریم اوامر یې په پام کــې نیولي وي، د ژغورنې او لارښوونې لپاره یې د یوې وســیلې پــه توګــه شــمېري خــو هیڅوک نه مجبوروي چې هرومروېدې ایمان راوړي او اوامر یــې پرځــای کــړي. پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای کولو سره یې د خلکو اراده برسیره کوي او د یو خپلواک فاعل په څیر یې ازادوي چې هر څه یې زړه غواړي وکړي.
خو ددې یادونه ورته کیږي چې د خدایي عدالت پر بنسټ به د خپلو اعمالو ځواب وایئ.
نبوي احادیث هم د اسلام د ستر پیغمبر د اقوالو په پیروي کې د انسانانو ژغورنه تغښتې بولي، په هغوی کې هم د انسانانو په وړاندې له زور او جدیت څخه کار نه دی اخیستل شوی او انسانان یې ازاد پرېښي دي.
دویم احتمال: انسان ازاد دی چې هر ډول عقیده ولري، پدې مانا هر کله که کوم انسان د ځان لپاره عقیده ټاکي نو هیڅوک حق نلري چې د هغه عقیده تقبیح او پکې مداخله وکړي، او هغه عقیده چې د انسان په خوښه نه وي پرې په زوره تحمیل شي.
د غیر عادلانه افکارو تحمیل بې ګټې پایلې له ځانه سره لري، پدې برخه کې هم لیدل کیږي چې اسلام د عقل او طبیعت د اصولو په چوکاټ کې پریکړه کوي او ټولنې ته یې وړاندې کوي.
د اسلام ستر پیغمبر تل د اسلام له دښمنانو سره ازاد بحث کړی دی او د قوي او منطقي دلایلو په پایله کې یې هغوی ته قناعت ورکړې او هغوی هم ورسره ایمان راوړی او مسلمانان شویدي.
بله موضوع چې ددې بحث ترڅنګ لازمه ګڼل کیږي داده چې که څوک په ازادانه او خپله خوښه دین وټاکي او ځان د هغوی د اصولو او مقرراتو په محدوده کې راولي نو نباید مجبور او مقید وګڼل شي،
ځینې وخت یو هوښیار شخص پخپله اراده سطحي(سر سریزه) ازادي یوې خواته کوي او ځان او ټولنې لپاره ګټورو قیدونو او محدودیتونو ته مخه کوي، دا داسې کیږي لکه چې یو شخص په یوه پراخ او ارته دښته کې له اوسیدو لاس واخلي او ځان د یو بند ښار د څلور دیوالونو په مینځ کې ارامه احساس کړي، البته دغه امر هغه وخت د منلو وړ دی چې هغه د ښاري ژوند زندان ته په یوه پراخه او هوسا دښته غوروالی ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا ډول کله چې څوک واده وکړي او نوی ژوند پیل کړي نــو زیــات ورســره زیــات قیدونو ته هم غاړه ږدي او مني یې خو له هغه ځایه چې دا قیدونه یې پخپله خوښــه منلي وي، نو هیڅوک دا حق نلري چې یاد شخص منع کړي او کوښښ وکړي چې هغه بېرته خپلې پخوانۍ ازادۍ ته راوګرځوي. پدې طریقه امکان لري چې پخپلــه اراده او خوښه بې دیني پریږدي او د ځان لپاره یو دین غوره کړي او خپله ازادي د دیــن لــه مقرراتو سره سمه مقیده کړي خو پدې سره چې ده پدې دین کې خپله ګټه لیدلې او دا عمل یې پخپلې ازادې ارادې سره ترسره کړی او هیچا ددې کار لپاره مجبــورولای نشو. که چیرې هغه څوک مجبور کړي چې بېرته بې دینه شي نو پــدې ســره د هغــه ازادۍ ته زیان رسوي او د عقیدې غوره کولو مخنیوی یې کوي.
دریم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده وساتي او دوام ورته ورکړي دا هغه څه دي چې په جبر او زور سره دمنلو وړ نه دي، په اسلام کې حکومت دا حق نلري چې د خلکو د عقیدو څارنه وکړي، یا د هغه چاسره چې بیلابیلې عقیدې لرې په جګړه ایــز ډول خبرې اترې وکړي، هر څو چې مونږ پوه شو چې د انسان ځینې عقاید ناســم دي خو د مادي ګټو او دنیوي مقام لپاره هغه نه پریږدي او د انحرافي عقایدو ســره ســم عمل کوي نو هغه د خدای په وړاندې مسئول دی.
تر کومه وخته چې یاد شخص خپل انحرافي عقاید پټ ساتي او په غونډو او محفلونــو کې یې نه ښکاره کوي ترهغه پورې چې یوازې د خدای په وړاندې مسول دی نو هغــه یو پټ مرتد(کافر) دی ولې که هغه مختلفو یا ګڼ شمیر وګړو تــه ووایــي او ښــایي د څلورم احتمال سره عقیده مینځته راوړل کیږي.
څلورم احتمال: انسان ازاد دی چې خپله عقیده را څرګنده کړي) د ډیرو توضــیحاتو اړمند یو د اسلامي احکامو سره سم د یوې عقیدې څرګندول هم جایز او هم نه دي.
له جایز څخه موخه داده چې په اسلامي سرچینو کې داسې شواهد نشته چې په هغه سره انسان مجبور کړای شي چې د اسلام خلاف عقیدې په څرګندولو کې خپله خوله وتړي، د خپلې وینا د دوام مخنیوی وکړي او ورسره ځان خواشینی کړي، کلــه چــې ویل کیږي د بیلابیلو عقاید څرګندول جایز دي نو پدې مانا نه ده چې اسلامي علما د بیلابیلو عقایدو په غوره کولو کې چپ او بې توپیره پاتې شي، ددې پرځای هغوی تــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمه ده چې د هغو نظریو او فکرونو د خپرولو په وړاندې پاڅون وکړي چې بدعت ګڼل کیږي، ځکه دغه امر د دیني لارښوونکو مکلفیت او دنده ده، علما او رهبران باید د بدعت امیزو افکارو د له مینځه وړلواو ردولو لپاره تر هرڅه لومړی خپل منطقي او قوي دلایل پیدا او وړاندې کړي. څو د بدعت امیزه نظریاتو لرونکي افراد په قانع کوونکو دلایلوسره مجبور کړي چې خپل افکار او نظریات بیرته له ځان سره واخلي او ترشا یې کیږدي.

که چیرې دا ډول افراد منطقي دلایل هم ونه مني نو اسلامي علما مجبور دي چې د انحرافي عقایدو د خپریدو د مخنیوي لپاره له خپلو وروستنیو وړتیاوو ګټه واخلي او پخپلو تکتیکونو او لارو کې بدلون راولي او له بلې لارې ګټه واخلي.

له کومه ځایه چې اسلام هم داسې امر نه دی کړی چې په ازاده توګه خپل انحرافي افکار خپاره کړي او پدې صورت کې له خپلې شته ازادۍ ناوړه ګټه پورته کوي او د خپلو انحرافي ناوړه عقایدو تخم د ځوانانو، نوي ځوانانو او ماشومانو په پاکو زړونو کې وکري(کښت) او په پایله کې یې اسلامي ټولنه د کفرګرایي او عقلاني ابتذال په لور بوځي، لکه څرنګه چې دغه عمل په افغانستان کې د کمونستانو په ازاد پرېښودو سره په ثبوت ورسېده.

ددې باوجود اسلام داسې امر نه دی کړی چې هر وخت چې مستبدین، ظالمان او اسلامي رهبرانو ته له غایب نظر وګوري او یا هم اسلامي رهبران د بې دینه عناصرو په وړاندې د مبارزې په لاره کې خپله زړروتیا او قرباني له ځانه ونه ښايي او ځان بې تفاوته وګڼي، هغوی د څښتن تعالی له لوري رالیږل شوي استازي په ګمراهۍ کې ساتلي او خپل انحرافي عقاید پرې په زوره تحمیلوي هغوی کله کله اسلامي علما په ښکاره توګه د مبارزې لپاره غواړي او نامالومه هیله مندی یې القاح کړې چې ګواکې ددې قدرت مدافع دښمن چپ کړي.

هغوی د اسلامي علماو په شهادت رسولو، بندي کولو، رېړولو باندې هم بریالي شوي دي، د اسلام دښمنانو هر وخت ددې شیطانت امیزې لارې څخه ګټه اخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیلګې په توګه کله چې امام حسین د اسلامي رهبرانو د اعمالو یا د اموي اسـلامي خلافت په وړاندې پاڅون وکړ او ترهغه یې مقاومت وکړ چې د ځان، بچیانو او پلویانو د کورنیو مونثو غړو لاندې کیدو باندې تمام شو.
که مونږ نن وګورو چې خلک د بتانو، غواګانو او اور عبادت کوي ډېرې سترې لارې یې په پام کې نیولي او یا هم په نشه یي توکو اخته دي، د ظالمانو او مستبدینو تر ولکـې لاندې دي او د نژادي او تبعیضونو مفکورې یې د خپلو اعمالو د لارښـونې پـه توګـه منلي، دا ټول ددې لپاره دي چې په پیل کې یوه ناپوه فرد دا ډول باطل فکرونه ښکاره او په بیلابیلو ډولونو ترویج کړي.
هغوی یه سفسطه یي(ناسمو) نظریو سره د ساده مسلمانانو ماغزه مینځلي او دیته یې مجبور کړي چې د هغوی فاسدې عقیدې د حقیقي او واقعي عقیدو په توګـه ومنـي، ځکه په هغه ځای کې کوم دیني عالم یا مبلغ وجود نلري، او که وي هـم نـو د خپـل مسولیت د ادا کولو جرئت نه کوي او نه غواړي ترخو ځان په خطر کې واچوی.
د هغوی فکرونه په تدریجي ډول بدلیږي او د ناپوهه وګړو په ذهنونو کې د وحـو پـه توګه ځای نیسي. پورتني واقیعت ته په پام سره دا ثابتیږي چې د پیغمبرانو بعثت او د اسماني کتابونو نزول د خدایتعالی لوی رحمت او نعمت دی.
پدې کتابونو کې د نیکو افرادو ترڅنګ ظالمانو او انسان وژونکو ته هم د نیکـې لارې لارښوونه شوېده او ورسره د بدعت امیزه فکرونو د خپرولو مخنیوی هم شوی دی.
اسلامي او انساني مشورې حکم کوي چې د شیطاني فکرونو، جنایت کارانو او د انسان دښمنانو د له مینځه وړلو لپاره دې په کلکه او نه سترې کیدونکې مبارزه لاس پـورې شي.
دغه راز مرتدین چپ نه دي ناست، د اسلام ضد فکرونه او پخپلې کاذبې ادعا سـره د ډیموکراتیکي ازادۍ پلوي کوي او ددې پلوۍ په پلمه د ټولـو فکرونـو اونظرونـو تـه درناوی کوي څو چې د اسلام او مسلمانانو ریښتني عقاید سوري او لـه مینځـه یـې یوسي.
خو مسلمانانو ته لکه څنګه چې وایي په عین حق قایل نه دي او په ناځوانـه توګـه د هغوی فکرونه او عقیدو باندې ریشخند وهي، دا ډول ملحدین باید په دار وځړول شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅو له نورو مسلمانانو لار ورکه نه کړي او عقيدې يې ور خرابې نکـړې او اسـلام او مسلمانانو ته د يوې نانځکې په سترګه ونه ګوري.

که چيرې د پيغمبرانو په راس کې ريښتنيو مسلمانانو بند، کړاو، وهل ټکول او په دار ځړول نه واى زغملى نو د فرعونيانو لمسيانو او جابر مشرانو به تر نن پورې پر بشريت خپلې مشرى

(حکمروايى) ته دوام ورکړى واى. د ازادى او عدالت پراخه لمن به يې له ځمکې څخه ټوله کړې وه، که چيرې د افغانستان مسلمانانو لـه کمونسـتانو سـره چـې د ديـن، معنوياتو، اخلاقو او انسانيت دښمنانو لاس او ګريوان شـوي نـه واى، وهـل ټکـول او رنځونه يې نه واى زغملي نو نن به د نړى پراخه برخـه د شـوروي اسـتبدادي او بـې خدايه نظام حاکم وو.

ددې لپاره چې زمونږ دا بحث لا په زړه پورې شي هغه په اسلامي هيوادونو کې د غير مسلمان اتباعو د حقوقو راګرځول او ساتنه ده.

تر هغه وخته چې غيرمسلمان د مسلمان په وړاندې په جګړه لاس پورې نه کړي، نـو حق لري چې د نورو مسلمانانو په څير ژوند وکړي او له ټولو سياسي، اجتماعي حقوقو څخه په مساوي توګه ګټه پورته کړي.

هغوى ازاد دي چې خپل مذهبي مراسم پخپله خوښه ترسره کړي ولو که د اسـلامي احکامو سره مختلف هم وي، لکه د جمعې پر ته په نورو ورځو کې رخصتي، په کليسـا او حجرو کې د مذهبي مراسمو ترسره کول او ځينې نور مذهبي مراسم لکـه: دينـي شعار، شرابخوري، قماربازي او خنزير د غوښې خوړل هم د دوى لـه لـوري ترسـره کيږي.

دغه راز دوى ترهغه پورې ددې مراسمو د ترسـره کولـو اجـازه لـري ترڅـو چـې د مسلمانانو اعمال، ازادى او عقيدې کمزورې نکړي، د فقهې له نظره هر عمـل چـې د مسلمانانو د ازادى او عقايدو د فاسديدو لامل ګرځي اجازه نشته څو په ښکاره توګـه ترسره شي.

په غرب کې د بشر حقوقو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بده مرغه د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ص او راشـدینو خلفـاوو لـه وفـات وروسته د خلافت په مقام کې د خپلسرو افرادو په زیاتوالي سره د افرادو حقوق ورځ تر بلې تر پښو لاندې شول.

اسلامي احکامو مکلفیتونو تر خپلې کچې هم لا زیاته پراختیا وموندـده، څنګـه چـې اسلام ورځ تربلې خپل ماهیت د لاسه ورکاوو یو لامل یې هم د لرغونو پاچاهانو لارو او طریقو ته میلان او ګرایش پیداکول وو، او د ددې تمایل له کبلـه معنـوي او اخلاقـي ملوحظات په تدریجي ډول د مادي ملحوظاتو او نفساني غوښتنو تر اغیز لاندې راغلي وو.

د اموي او عباسي خلافتونو د مدعیاتو په اعمالو کې د دې منفي تمایل لـه پیداکیـدو سره سره بیاهم اسلامي تیوری د اسلامي تمدن او علمي لارو څخه خپله د نفوذ لار د غرب په لور وغځوله، او په پایله کې یې غربیان هم د ناپوهی له درانه خـوب څخـه را ویښ کړل، او د مسلمانانو څخه د ترلاسه کړیو نظریو او فکرونو له لارې پخپلو مذهبي او رسانس اصلاحاتو لاس پورې کړ، د فکرونو او علومو په زیږیدو او د رسانس له پښو غورځیدو سره د انساني حقوقو د مکلفیتونو ترڅنګ د هغوی ارزښت او اهمیت لا هم پورته شو.

د فرانسې د لوی (کبیر) انقلاب، دیکتاتوری او استبدادي نظامونو له مینځه لاړل، پـه همدې سره د چاپ ماشین رامینځته او د رسانس د پوهانو اثارو چاپ او بیا پېژنـدنې ته وړاندې شول ترڅو یوځل بیا چاپ شي او د ټولنې د ډیری افرادو ګټو ته پـه کتـو سره یو ټولنیز نظام رامینځته شو.

له یوې خوا په غرب کې په نړیواله کچه د کورنیو جګړو رامینځته کیدل او له بلې خوا د ساینس او ټکنالوژی پرمختګ، د معنـوي انګیـزو نـزول ددې سـبب شـول چـې بشرحقوقو ته پاملرنه زیاته او ارزښت یې ډیر شو.

بشر حقوق زمونږ د ورځیني ژوند یوه مهمه او حیاتي موضوع خو حساسـه او جګـړه زیږوونکې هم ده، په غرب په ځانګړې توګه په امریکا متحده ایالاتو کې د بشرحقوقو تش په نامه شعار دی او د عمل په ډګر کې یې هیڅ شی نه تر سترګو کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرکال د ملل متحد او غړو هیوادونه له لوري د بشر حقوقو د نړیوالې ورځ نمانځنه هم په همدې (شعاري) ډول کیږي، ځکه نه امریکا او نه نور غړي هیوادونه غواړي څو پـه سمه او عادلانه توګه ددې ورځ نمانځنه وکړي، که چېرې داسې نه وای نـو نـن بـه د هیوادونو په داخل او نړیواله کچــه هــر ډول تبعــیض شــتون نــه درلــود، نــن ورځ د بشرحقوقو اړوند فکرونه په عملي ډول هیڅ شتون نه لري، البته د بشر حقــوق هغــه وخت د عمل جامه اغوستلای شي کله چې نه یوازې د بشر حقوقو اعلامیــه بلکــې د هغه د هر اړخیز تامین لپاره نه یوازې د ملل متحد پــه منشــور بلکــې د ټولــو غــړو هیوادونو په اساسي قوانینو کې داخل او قانوني صبغه ورته ورکړل شي.
په ملل متحد او غړو هیوادونو کې باید د بشرحقوقو د فکرونو د عملي کولو لپاره نــه یوازې جلا قوانین بلکې ددې قوانینو د عملي کولو لپاره باید بیلــې اداري رامینځتــه شي.
دغه له یوې خوا د ملل متحد په چوکاټ په ځانګړې توګه د هاګ محکمې ترڅنــګ د قوانینو جوړولو او پلي کولــو لپــاره ځــانګړې اداري او لــه بلــې خــوا د متخلفــانو او سرغړونکو لپاره د لازمو سزاګانو قوانین جوړول او پلي کول هم رامینځه او په چټکــو فعالیتونو لاس پورې شي. ترڅو له دې لارې د تبعیض هغه ناوړه شرایط له مینځــه لاړ شي چې نن په نړیواله کچه حکفرما یا حاکم دي او تر ټولــو یــې وروســته پــاتې پــه ځانګړې توګه اسلامي هیوادونه قرباني دي.
دا امر تر هغه امکان نلري چې د ملل متحد منشور له متن څخه چې پینځوو ځواکمنو غړو ته چې د ملل متحد په امنیت شورا کې د ویټو حق ورکړی له مینځه یوړل نشي، که چیرې د ملل متحد د منشور له تندي څخه دا ټاپه لرې نشي نو په هر سیمه کــې به د ملل متحد ټول اقدامات د پینځه وو غړو هیوادونو په ګټه او د نورو په زیان وي.
بیلګه: که چېرې د ویټو حق لرونکی کوم هیواد د بشرحقوقو د قوانینــو خــلاف کــوم عمل ترسره کړي او دا موضوع د امنیت په شورا کې مطرح شي، نو دا هیواد به له خپل حق(ویټو) څخه په ګټې اخیستنې سره یاده موضوع او پرې بحــث کــول د نــورو پــه وړاندې بې ارزښته وبولي او له مینځه به یې یوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د ملل متحد ټول اقدامات د هغو هيوادونو په ګټه دي چې د ويټو حق لري او يا د دوی دوستان وي او د هغو هيوادونو پر خلاف وي چې د ويټو حق لرونکو هيوادونو تر لاس لاندې او يا يې هم نوکران وي.

دا ټکی بايد په پام کې ونيسو چې د بشرحقوقو ملاتړ په اصل کې معنوي او اخلاقي ماهيت لري، انسان څرنګه کولای شي چې له هغو غربي هيوادونو څخه چې ماده پرستي، او ماديات ګرايي يې د ټولو وګړو په ذهنونوپه ځانګړې توګه په سرمايه دارې طبقې باندې مسلط وي د يوې اخلاقي او معنوي موضوع د ملاتړ هيله وکړي او طبعآ د سرمايه دارې طبقې ګټې ددې امر مخنيوی کوي

همدا د ماديات ګرايي خوځښتونو چټکتيا ده، چې ترمينځ يې ټولنيز اخلاق او اړيکې ورځ تر بلې د ترينګلتيا او کمزورتيا په لور درومي، ټولنيز ژوند يې په جهنمي هغه بدل شوی دی، يوازينی وسيله چې ددغې بدمرغۍ درمل جوړيدای شي هغه له کموالي او بحران څخه د معنويات ژغورل دي هغه د معنوي کلتور بيا را ژوندي او پياوړي کول دي.

طبعآ نظرونو د دين اصولو ته ساه وربښلی شي ځکه همدا معنويات دي چې ډيری دنيوي نظامونه پرې ټينګ دي.

معاصر انسانان د هغوی د حقوقو له مينځه تلل له تهديد څخه ژغوري او له تعصب پرته د دين اصول ته مخ راړول او دين د يو بشپړ اسماني دين په توګه د مسايلو په حلولو کې خورا مرسته کوي.

د بشر حقوقو اسلامي نسخه:

ټول دينونه که هغه اسماني او که غير اسماني د نړۍ د خلکو لپاره د بشرحقوقو د ساتنې په برخه کې يوه غوره او ارزښتناکه ډالۍ ده.

د اسلام سپڅلي دين اهميت پدې کې نغښتی چې نه يوازې وروستنی اسماني دين دی خو د نورو دينونو برعکس اساسي قانون يانې قرانکريم ډېر ژر پداسې ليکلي ډول رامينځته شو چې په ټول ژوند کې پکې بدلون راوستل ناشوني دي، د تغير ورکوونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحصارګرانو او د لاس وهونکو له ماهرانو په خپل امن ساتل شوی او د بدلون توان یې د نړۍ په یو فرد کې هم نشته.

اسلام له شپږمې میلادي پیړۍ راهیسې د بشرحقوقو د ملاتړ او د انســاني موقــف د لوړوالي په موخه بشپړ اخلاقي قوانین رامینځته کړیدي، پــه بشــرحقوقو بانــدې پــه بشپړې پوهیدا سره انسان کولای شي چې اسلامي نظریاتو ته د قران او سنت له لارې نوښت وروبښي.

د قرانکریم د ارزښت اړوند خدای ج فرمایلی دي

دا هغه کتاب دی چې ایاتونه یې په قاطع او پرکنده ډول راغلي دي(11 ! 1).

درواغو ته په هغه کې (قرانکریم) ځای ندی ورکړل شوی.(41 : 42).

صحت یې په ټوله ایز ډول جوړ او ټینګ دی (69 : 51).

ددې کتاب (قرانکریم) هره هینداره د هغه څه لارښوونه کوي چې د ټولو مســلمانانو لاسرسی ورته ممکن دی. (17 : 1) .

دا هغه کتاب دی چې ما پر تا نازل کړی ای محمده څو چې په وسیله یې ته انسانان د پروردګار په اجازه د روښانتیا او خدای تعالی لوري ته راوبلې (14 : 1).

پدې ترتیب قرانکریم او سنت (حدیث) او د حضرت محمد ص سیرت د بشر حقوقــو په اړه ډېر مالومات وړاندې کړیدي، دغه اسلامي سرچینې د بشرحقوقو او نورو اړوندو موضوعاتو په اړه په پوره تفصیل سره مالومات وړاندې کړي دي او لاندې موضــوعات په بر کې نیسي.

الف ــ عمومي اساسي حقوق: عبارت دي د نارینه او ښځینه حقوق، د ماشومانوحقوق، د لویانو حقوق، د ناروغانو، ټپیانو، مظلومانو، د شتمنو او بیوزلو حقوق ټول هغه حقوق دي چې د خدای ج له لوري انسانانو ته ښښل شوي دي.

پدې حقوقو کې د ژوند کولو، د ژوند د بوختیاوو، غمځپلــو تــه د درنــاوي، د ازادۍ او راکړې ورکړې، له ابتدایي وسایلو د ګټې اخیستنې او د انسانانو د برابروالي حقوق هم شامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چې څښتن تعالی پخپل کتاب کې پدې اړه فرمايلي: ای انسانانو! تاسو هر يو مې له يوې مور او پلار څخه پيداکړي ياست او ددې لپاره مې په بيلابيلـو قومونـو وويشلی چې يو بل وپېژنئ.

ب ــ د اسلامي هيواد د اتباعو حقوق: د يو اسلامي هيواد بشـري حقـوق د اساسـي حقوقو ترڅنګ، د ملکيت او ژوند ساتنې ازادی، د انساني کرامت، د شخصي ازادی او د امنيت او د ژوند خصوصي حرمت ساتنې حق، د بيان حق، د ظالم په وړاندې د ژوند حق، د ااتحاديو جوړولو، د عقيدې او ازادی حقوق دي.

پدې اړه قرانکريم وايي: په دې دين کې د زور عقيده وجـود نلـري لکـه د، مـذهبي عقايدو ملاتړ حق، د قانون په وړاندې د برابری حـق، لـه ابتـدايي اړتيـاوو څخـه د برخمنتيا حق او د اسې نور ټول هغه څه دي چې په اسلام سپېڅلی دين کې انسانانو ته ورکړل شوي دي.

په اسلامي هيوادونو کې هيڅوک ددې حق نلري چې يو څوک د يو کار ترسـره کولـو لپاره مجبور کړي. لکه په ځينو اسلامي هيوادونو کې حکومتي چارواکي ښځينه دېته مجبوروي چې اسلامي حجاب په پام کې ونه نيسي، يا نارينه مجبوروي چې له يـوې څخه له زياتو ښځو سره واده ونکړي حتا که دغه امر له نورو ښځو سـره د نامشـروع اړيکو ټينګولو سبب هم وګرځي.

په دواړو حالتونو کې بايد اتباع دا حق ولري چې د چارواکو له اوامرو او قوانينو څخـه سرغړونه وکړي.

ج ــ د دښمنانو حقوق: اسلام په بشپړې ځيرتيا سره قوانين او مقررات جوړکړي چې په لازمي ډول ترې د اخلاقي اصولو په توګه کار واخيستل شي، څو د دښمنانو حقوق د هغوی کړنو ته په نه پاملرنې سره په پام کې ونيول شي البته دا حقوق د محاربانو او غيرمحاربانو دښمنانو ترمينځ توپير کوي پداسې حال کې چې غير محارب دښـمنان لکه: لويان، ناروغې ښځې او ماشومان بايد ونه ځورول شي.

د محاربو دښمنانو حقوق لکه: د ټپيانو ساتنه، په اور باندې نـه ځورونـه، لـه جګـړې وروسته دهغوی نه وژل او د هغوی د شتمنيو درناوی دی چې بايد په سمه توګه په پام کې ونيول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ اسلام د ښځو په حقوقو ډېر ټينګار کوي، څښتن تعالی پـه قرانکـريم کـې يـوه سيپاره د ښځو د حقوقو لپاره وقف کړېده او تفصيل سره يې بيـان کړيـدي. د لـوړو حقايقو چوکاټ بشري حقوق څرګندوي، چې څوارلس سوه کاله وړاندې د اسلام دين له لوري ټاکل شويدي په راتلونکو توضيحاتو کې به وليدل شي چې د لاسته راوړنو او ټکنالوژۍ نړۍ لا تراوسه پدې نه ده توانېدلې چې عدالت، بشردوستانه قـوانين چـې اسلام څوارلس سوه کاله پخوا رامينځته کړي بشريت ته وړاندې کړي.

اسـلام د بشر حقوقو د مسايلو د حل لارې په توګه:

بشر حقوق د انسانانو د يو هيومنيرم (انسان دوسـتي) احسـاس ضـامن دی، اسـلام څوارلس سوه کاله وړاندې د انسانانو د اجتماعي ژوند مسايل دهيومنيزم پـه بنسـټ رامينځته او ټينګ کړل، البته له هغه وخته چې مسلمانانو په ځانګړې توګه د هغـوی مشرانو سمه شرعي لار پرېښوده او د نفساني او شيطاني وسوسې په رڼا کې انحرافي لارې ته واوښتل نو د وګړو اجتماعي حقوق يې هم له ابهامـاتو او نيمګړتيـاوو سـره مخامخ کړل.

د بشر حقوقو، اسلامي ټولنه ناليدلې (ناديده) ونيوله چې د څښتن تعالی لـه لـوري د وحو په شکل نازله شوې وه، د ديـرارک چـې يـو ايټـالوي علـم دوسـته انسـان وو کوښښونه د بشرحقوقو په بيا پيژندنه کې لومړني ټکان وو.

ديرارک د بشرحقوقو خوځښتونو ته ستر قدرت او ځواک ورکـړ، دا عاقبـت الامـر د ايټاليا له پولو څخه واوښت او په ټوله اروپا کې يې پراخوالی وموند په زړه پوری ټکـی دادی چې هيومنيزم د اروپا د رسانس دورې د پرمختګ جوړښت دی د بشر حقوقو د را ژوندي کولو په برخه کې بله هڅه چې په تاريخ کې ثبـت شـوې هغـه د اتبـاعو د حقوقو خپرول وو، دا د انساني ډلو له خپرونکو څخه ده چې د فرانسې انقلاب د اصولو يوه ضروري برخه وه.

دغه اعلاميه چې په کال 1789 کې د 117مادو په لړلو سره د فرانسې ملي اسـامبلې لـه لوري تصويب شوه او په 1791 کال په فرانسه کې د اساسي قانون د سريزې پـه توګـه ګټه پورته کړای شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم په لومړیو کې فکر کېده چې پدې اعلامیه کې دا اصول نغښــتي چــې پــه نړیواله کچه ترې ګټه واخیستل شي خوله کومه ځایه چې جوړونکي یې د متوســطې طبقې څخه وو نو په همدې سره یې د متوسطې طبقې اهدافو ته هم انعکاس ورکاوو.
هغوی غوښتل چې ددې اعلامیې له لارې د منصبونو او اداري موقفونو ترلاســه کولــو لپاره ځانته لاره هواره کړي، د بشر حقوقو د فورمولبندی په برخه کې دریمه هڅــه او کوښښ او د هغې پایلې(د بشر حقوقو نړیواله اعلامئیه) د دویمې نړیوالې جګړې لــه پای ته رسیدو وروسته وې، چې په هغه کې انساني بشریت بې مثاله اســتثمار خــورا ظلمونه او غمونه وزغمل خو دغه اعلامیه د لنډې مودې لپاره د هغوی د ټپونــو پټــې وګرځېدله.
ځاني او مالي زیانونه د دریمې نړۍ په هیوادونو په ځانګړې توګه افغانستان، کشمیر او بوسنیا کې په چټکې سره دوام لري، دغه نړیواله وثیقه په بشرحقوقو کې د تخطۍ او د ملل متحد چلوونکو ځان غوښتنه مهمه دا چې د هغــوی د خپلــو محــدودیتونو او کموالي د مخنیوي لپاره بې خاصیته او بې ګټې ثابته شوې ده.
پاتې دې نه وي چې ددې اعلامئې د ټولو زیانونو لاملونه؛ په اهــدافو کــې د همغــږۍ نشتون، د انحرافاتو او ناکامیو پلي کوونکو او د بیا غوښتونکې محکمې قوې نشــتون وو.
دا اعلامیه د څلورو کالو په موده کې پدې ونه توانیده چې له نابرابرۍ څخه رامینځته شوې ستونزې حل او له مینځه یوسي. په هغه ډول چې دوی د کاغــذ پــرمخ د بشــر افرادو د زیاتو حقوقو تضمین کوي خو له بده مرغه د ملل متحد سازمان ډیــری غــړو هیوادونو په یو نه یو ډول په بیلابیلو اندازو د هغه مقررات له مینځه یوړل او د کارونې مواد او اصول یې خراب کړل خو په ډیر استثنایي ډول دې تخطي کوونکو ته نه یوازې سزا ورنکړل شوه بلکې له خپلو دندو څخه هم ګوښه نه شول او پخپلــو ځــایونو یــې خپلې کړنې ترسره کولې.
پدې ډول حالاتو کې ددې اړتیا لیدل کیږي چې دا اعلامیه بیا په چټکه توګه تر نظــر لاندې ونیول شي او د نوي کولو په برخه کې یې نه یوازې غربي نظرونه چــې تــل پــه مادي ملحوظاتو بلکې ترڅنګ یې باید اسلامي اصول چې د بیخبینا(زیربینا) ډیــری برخه یې اخلاقي نظرونه او معنویات جوړوي هم په پام کې ونیول شــي او ګټــه تــرې پورته کړل شي، څو د دواړو لورو د نظرونو له جوړښت څخه یــو متوازنــه اساســنامه رامینځته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشرحقوقو موجوده حال ته په پـاملرنې سـره اوس د دې وخـت رارسـېدلی چــې اسلامي هيوادونه ورځيني واقعيتونــه درک او د بشــر حقــوق د اســلامي شــريعت د احکامو يوه مهمه برخه وګڼي او پدې تمه ونه اوسي چې غرب يا شرق دوی پدې لاره روان کړيدي ددې لپاره چې پدې برخه کې د مسلمانان د برياليتوب توفيق پيداکړي نو بايد د اسلامي احکامو په عملي کولو سره يو رسانس چې په ټوله ايزه توګه حقــوق او په ځانګړې توګه بشرحقوقو کړي په ټوله ايزه توګه رامينځته شي.
البته له دې اقداماتو څخه بايد وړاندې د اسلامي حقوقو تيوری په عملي ډول جوړه او تنظيم شي څو د ترسره کولو او عملي کولو لپاره يې لار اسانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی
په اسلام کې د بشرحقوقو عمومي تیوري

پدې څپرکي کې د بشر حقوقو په اسلامي مقولې او هغه لار چې اسلام پدې برخه کې وړاندي کړې بحث کوو ترڅو د هر حـق او اړونـد قـوانين د توضـيح کولـو لـه لارې دعمومي تيوري او عملي برخې ترمينځ توپير روښانه شي.
په اسلامي فقه، ديني پاليسۍ او اسلامي ديني علومو کې د بشرحقوقو برخې تـه پـه کاملاً ځانګړې توګه پاملرنه نه ده شوې، ددې امر سبب دا دی چې دين او مذهب لـه حق سره د فقهې له مخې چلند کړی څو د دين هيئت د خلکو په ژوند کې په عملـي توګه چې ددين اساسي موخه ده عملي بڼه خپله کـړي، د حقوقـو د ويشـلو دينـي چوکاټ د اصول په کتاب کې عمدتاً حقوق، د ټاکلو او دندې قضاوت په بر کې نيسي، د ازادۍ، حقوقو او دندې قضاوت ټول هغه بحثونـه دي چـې مکلفيتونـه توضـيح او بيانوي اساسي هدف ته د رسيدو لپاره د ازادۍ د حقوقو د عمومي قوانينـو شـيندلي فصلونه د يو علمي نظم په چوکاټ کې راټول او وروسته په بسـتيزو قوانينـو کـې د بشرحقوقو اړوند نظر وړاندې شوی دی.

ددغې موضوع ځينې برخې په لاندې توګه تر بحث لاندې نيسو..

1 - په اساسي قوانينو يا نظامونو کې د بشر حقوقو پرمختګ

له دې بحث څخه موخه د بشرحقوقو د پرمختګ تاريخ، توضيح او څرنګوالی وړاندې کول نه دي بلکې پرځای يې هـدف دادی چـې د هغـه د وحـې سـبب، ارزونـه يـا ځانګړتياوې د اسلامي تصور په رڼا کې څه وو؟.
الف ــ د لرغوني روم پرمهال به ويل کيدل چې بايد د دولت ارادې تـه ټـول انسـانان تسليم وي، که څه هم دين له دولت څخه جلا شوی خو پـه انسـاني کرامـت بانـدې ټينګار او خالقي مراعات پخپل حال پاتې. چې دا کرامت يې وربښلی دی، په پايله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبیعي حقوقو مقوله د نویو شرایطو له بطن څخه وزیږید طبیعي حقوقو د افرادو په حقوقو او د دوی په توان د استبداد په وړاندې په درېدو ټینګـار کـاوو د وروسـتنۍ مقولې په ودې سره د حقوقو مذهبي اساس د هېرېدو په لوښي کې کېښودل شو او له انسان څخه دفاع د خالق د قانون په توګه پیل شوېده، داسې فکر کېده چــې فــرد د هغو طبیعي حقوقو لرونکی دی چې په پیل کې د تنظیمولو لپاره وړاندې شــوی دی او دا حقوق د مغزو په ملګرتیا سره کشف کیږي د افرادو دا حقوق عبارت دي له د ژوند، ازادۍ او مالکیت حق.

فرد د ټولنیزې پروسې له لارې پخپل فردي اصالت باندې ټینګار کوي ترڅو په ټولنه کې خپل ژوند تضمین کړي، ځکه د خپل فردیت له برکته خپل اړوند حقوق نورو ته نه پرېښودل کیږي، ددې لپاره چې دا حقوق خپل پیدایښت ته دوام ورکــړای شـــي نــو دولت یې د ساتنې دنده پرغاړه لري.

ب ـ د اجتماعي تړون مقولې په اجتماعي ژوند کې خپله لاره پرانېســتله، د همــدې مقولې په رڼا کې وه چې د خپلو هغو عمومي ازادیو یوه برخه یې پرېښــوده چــې پــه طبیعي ژوند کې ورڅخه برخمن وو.

ددې امر هدف د یوه غوره قدرت جوړول وو چې د هغوی سازماندهي او ساتنه وکړي، د ځینو ازادیو د پرېښودو علت هم له دې څخه ویره بلل شوې وه.

که چېرې دولت د مداخلې کولو توان ونلري نو کیدای شي پدې سره خپل موجودیت هم له لاسه ورکړي، او په پایله کې به د خپل هوکړه شوي یا منل شوي صــلاحیت لــه اصل څخه تخطي وکړي.

د همدې پرمختګونو په رڼا کې وو، چې د بشرحقوقو لومړنی کنوانسیون رامینځته شو. په 1215 کال په انګلستان کې د ازادۍ ستر فرمان، په 1688 کال کې د حقوقو منشــور، په 1776 کال د امریکې په متحده ایالاتو کې د ازادۍ اعلامیه، د فرانسې د بشرحقوقو اعلامیه او د فرانسې له انقلاب وروسته د اساسي قانون مینځته راتګ.

اوس دا څرګنده ده چې د ازادۍ او بشرحقوقو په بحثونو کې فردګرایي ســتره ونــډه لري.لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ــ بشر حقوقو او ازادۍ دوه طبيعي شيان دي او نورو ته نه پر ېښــودل کيــږي، خــو ممکن انسان يې د عملي کولو لپاره مجبور کړای شي.
۲ ــ دا حقوق او ازادۍ چې له کومه ځايه امکان لري له بنديز پرته يا پــه غيرســازمان يافته شکل عملی کيږي.
۳ ــ دا حقوق مهمې مثبتې او منفی بڼې لري، د بيلګې په توګه: دولت مکلف دی چې د هغوی د عملی کولو په برخه کې د افرادو مخنيوی وکړي او ترڅنګ يې بايــد پکــې پخپله هم کومه غلطۍ ونکړي، خو په عين مهال له دولت څخه افراد دا غوښتنه هم نه کوي چې دا حقوقو ورته وړاندې کړي همدا ډول افراد ددې حق نلري چې دولت دوی ته د خدمت کولو لپاره مجبور کړي.
پر همدې بنسټ دا مکلفيت په دولت اچول شوی چې په کوم کار کې تشبث ونکــړي خو دولت هم مکلف نه دی چې پخپله څه وړاندې کړي.
۴ ــ دا حقوق فردي يانې په افرادو پورې اړه لري او دولت سره اړيکه نلري ځکــه پــه ټولو افرادو پورې اړوند دي نه په يوې ځانګړې ډلې پورې.
ج ــ په اروپا کې د صنعت پيدايښت او د هغه د کار وړ توکو سره اجتماعي ډيموکراسۍ پيدا شوه او په همدې سره په پايله کې بشر حقوقو په لومړي کتار کې ځای ونيوو.
په ۱۸۴۸ کال په فرانسي کې داساسي قانون او اروپا کې د نورو اساسي قوانينو انفــاذ له دولت سره د اوسيدونکو د ملاتړ، ساتنې او روزنې لپاره ښکاره شول.
د ــ د لومړۍ او دويمې نړيوالې جګړې ترمينځ واټن کې د پرمختګ څــرک ولګېــد د اروپا په ځينو اساسي قوانينو کې د سوسياليستي نظريو بــوی هــم احســاس شــو د لومړي ځل لپاره د کار، اجتماعي بيمې، د اتحاديو جوړونه او د کورنيو حقوق رامينځته شول، په همدې ترتيب د دولت د مداخلې اصل چې له فردګرايــې ســره مخــالف وو تشبث شو، ډير وخت لاتېر نه وو چې شوروي اتحاد په بشپړ ډول پر سوسياليســتي نظام واوښت او د دولت مداخلې دوام او ټينګښت پيداکړ.
هـــــ ــ له دويمې نړيوالې جګړې وروسته ډير اساسي قوانين د شوروي اتحاد د طريقې په څېر پيل او په ختيځو اروپايي هيوادونو کې نافذ شول. ددې په زياتوالي سره ډيری افريقايي هيوادونو د خپلواکۍ د ترلاسه کولو وروسته داسې اساسي قوانين نافذ کړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د بشرحقوقو نړيواله اعلاميې ته پکې ځای ورکړل شـوی وو، د غربـي اروپـايي هيوادونو اساسي قانون موضوع هم همدا ډول وه. ددې پـه زيـاتوالي سـره ډيـری د قرارداتي نړيوالو اسنادو کنوانسينونه راتلونکي سره سم صادر شول.

د بشر حقوقو نړيواله اعلاميه: (12 اکتوبر 1948).

د مدني او سياسي حقوقو نړيوال تړون: (16 دسمبر 1966).

د بشرحقوقو لپاره اروپايي تړون:(12 اپريل 1950).

د فرهنگي، سياسي او اقتصادي حقوقو تړون: (16 دسمبر 1966).

دا مرحله د راتلونکو ځانگړتياوو لرونکې ده:

۱ ــ د محدوديت په برخه کې د د دولت لپاره د ازادۍ او بشرحقوق د حقوقو او ازادۍ د انسجام د تامين په موخه رامينځ شوي دی.

۲ ــ د بشرحقوقو له فردگرايې څخه د جامعه گرايې په لور وده وکړه، د حقوقو په بـل ډول.

بيلگه: د کورنيو، ملي، سيمه ايز او نور حقوق د يوې پياوړې ډلـې لـه لـورې سـمون موندلای او تامينولای شي، دغه حقوق د بني ادم لپاره د خدمت کولو په توگه چې يو عمده هدف دی گڼلی شو.

له دې وروسته چې بل پرمختگ د گډون (شراکت) په برخه کې رامينځته شو هغـه د حقوقو عملي کول وو. **لکه:** د ډله ايزعبادت او د اتحاديې اواحزابو جوړونې حق دي.

۳ ــ بشرحقوق د منفي بڼې څخه د مثبت کېدو په لور درومي پدې مانا چې د اقتصـاد او ټولنيزو حقوقو په دولت باندې مثبت مکلفيتونه تحميلـوي، د دولـت لـه عمـومي چارواکو څخه غوښتل کيږي چې سمې چوپړتياوې لکه: عامه روغتيا، ټوله ايزه بيمه، زده کړه او روزنه د افرادو لپاره ترسره کړي، پدې توگه دولت ځان مجبور بولي چې د ټولنې اقتصادي حالت په رسميت وپېژني.

دولت د لاندې وسايلو څخه د يوه په وسيله لاسوهنه (مداخله) کوي

۱ ــ د مداخلې عادي وسيله څنگه چې په لوديځو اروپـايي هيوادونـو کـې پکـاروړل کيږي، قانوني انفاذ او وده وه چې د ټولنې د بيوزلې طبقې د گټو ضمانت يې کاوو او له دې سره يې پر اقتصاد باندې د خلکو تسلط ته غاړه ايښودله. پـه اقتصـاد بانـدې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو تسلط دوی ته د داسې حکومتونو د ټاکلو حق ورکوي چې په اجتماعي عقایدو باندې باور ولري، دغه راز پدې برخه کې چې هره ګډوډي را پېښېږي نو کېدای شـي چې هغه پارلماني بڼه (شکل) ولري.

۲ ـ له کومه ځایه چې د مداخلې عادي وسایلو خپله د تاثیر قوه د لاسه ورکړې وه، نو د واک پر ګدی قدرت د بدلون لپاره له انقلاب پرته بلـه لاره نـه وه موجـوده دا ډول ګډوډي د هغو افرادو زړونه ګرموي چې له ټولنیزو بدلونونو سره مینه او علاقه لري، په عمومي توګه نوی حاکم حکومت به یوازې په هغو بدلونونو بسنه ونکړي چې د عـادي مداخلې له لارې ترلاسه شوي دي، ددې پرځای کوښښونه کیـږي ترڅـو اجتمـاعي مناسباتو(اړیکو) ته د سوسیالیستي افکارو یا زور له لارې بدلون ورکړي.

په ډېرو هڅو او کوښښونو سره ټولنه د فرګرایي له نظام څخه اشتراکیت، ظلم او پـه بې رحمانه وژنو باندې واوښته او بېلګې یې هم کولای شو شـوروي اتحـاد، چـین او ختیځو اروپایي هیوادونه وبولو.

مهم ټکی چې دلته یې باید یادونه وشي هغه دادی چې دواړه ډوله عادي او انقلابي له هغه ناپییلي خاصیت څخه سترګې پټوي چې د فردګرایي نظام د دولت حاکم نظام ته د تشبثي نظام خطاب کوي دواړه ډوله په اقتصادي چارو او د مالکیت په حقوقو کـې مداخله کوي.

په کومه ټولنه کې چې سیاسي ازادی موجوده نه وي او اقتصاد یې چې د ټولنې ډېری وګړي کارګر وي له خورا بیوزلتوب سره لاس او ګریوان او د یوې واحدې ډلې تر تسلط یا لاس لاندې وي.

ایا کورنۍ ازادي به دهغه چا لپاره مانا ولري چې د ژوند کولو زمینه هم ورته نـه وي برابره؟

ایا زده کړه به د هغه چا لپاره مانا ولري چې د ترلاسه کولو توان یې نلري او لګښتونه یې نشي پوره کولای؟

په همدې سره سوسیالیستي افکارو دا ثابتوله چې د ټولنې سازمان د دولت دنده ده.

د نظریو دا وروستنۍ لاره د ګڼ شمېر ارزښتونو لکه: دیـن، کـورنۍ، د قراردادونـو او خصوصي مالکیت ساتنه کوي په عین وخت کې دولت ته اجـازه ورکـوي چـې هغـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهدافو ته د رسیدو لپاره په لږه کچه مداخله وکړي، د اقتصاد په برخــه کــې رهبــري شوی اقتصاد ټاکي ځکه دا عمل د کلي اقتصاد د انحصار په پرتله له ځان سره ډیــرې ستونزې او لوړې ژورې نلري.

۳ ـ د دریمې نړۍ ډیری هیوادونه د اسلامي هیوادونو په ګډون لــه دویمــې نړیــوالې جګړې خپلې خپلواکۍ ترلاسه کړې، او د هغوی یوه غــوره والــی د عصــري اساســي قانون انفاذ وو، چې د بشرحقوقو عناصر هم پکې وو، خو سیاسي، اجتماعي، اقتصادي او فرهنګي ګډوډیو یوازې د هغوی په لیکلو سره په اساسي قوانینو کې اثبــات نشــي موندلای او باید له هغو ریښتینو اصلاحاتو وړاندې وروسته زده کړه، روزنه او تبلیغات په ټولو سیمو، برخو او مرحلو کې ترسره شي.

وـ کله چې په سنتي نظامونو په ځانګړې توګه انګلستان، فرانســه او امریکــا کــې د بشرحقوق اعلان شول نو دېته یې تر ډېره پاملرنه وکړه چې دې ډول حقوقو ته بایــد درناوی وشي او حتی په کلاسیکو بڼو کې د هغوی تضمین او ساتنه وکړي.

دغه تضمین بیلابیلې لارې او بڼې خپلې کړې. خو ټــول د بشــرحقوقو د قوانینــو پــه حاکمیت نه بلکې په نورو قوانینو باندې ټینګ ولاړ وو. له کومه ځایه چې دغه حقــوق په قوانینو کې لیکل شوي وو نو ډیر فشارونه یې نلرل او کوم تقنیني ارزښت یې هم نه درلود نو پېژندل او ارزښت یې په خلکو باندې په اجباري ډول شول.

د اساسي قوانینو ځینې حقوقپوهان دلیل راوړي چې دا حقوق د عامه قوانینو په څېر ارزښت نلري همدا ډول هغو افرادو چې د هغوی اجباري ارزښت یې پېژندلای وو نــو هغه یې د اساسي قانون په پرتله ډېر لوړ ګڼل ځینې یې بیا له اساسي قوانینــو ســره برابر بولي.

په پایله کې هغوی د حقوق پوهانو په وړاندې اساسي قوانین له جبر پرته بل شی نــه ګڼي، ځینې یې بیا د همسطحه عامه قوانینو په نوم یادوي پدې ترتیــب پکاروړنــه او پاملرنه یې په دولت نه بلکې په عادي حقوق پوهانو او اساسي قوانینو اجباري دي.

د امریکي په متحده ایالاتو کې دوه مقولې (طبیعي قــانون او اجتمــاعي قــرارداد) د منشور او خپلواکۍ په اعلامیه کې زیات شول څو د عادي عرفي قوانینــو ســمه مانــا افاده کړي بنآ عرفي حقوق پوهان مجبور دي چې د هغوی پیروي وکړي، قضایه قــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له مقننې او اجرائې قوې څخه جلا ده د قوانینو د یوې برخې د قانونین مسـئوله ده.
پارلمان یا ولسي جرګه د عامه افکارو په نسبت دې حقوقو ته زیان نشي رسولی ځکه ولسي جرګه یا پارلمان دېته اړ دی چې خپل د قانون جوړونې صـلاحیت د ژونـد پـه اړدوړ په ځینو دودونو کې چې د تقنني ارزښت یا اقتصادي او اجتماعي لارښـود لـه رایه ورکوونکو څخه ترلاسه کوي، په همدې ترتیب په هغو لارو کې چې د بشرحقوق تضمیني څېره خپله کړې په لاندې ډول دي...
۱ ـ د مقننې، اجرائې او قضایه قوې بیلوالی ترڅو د هغوی قدرت مالوم او وپلټل شي.
۲ ـ له تقنني پلوه څارنې ترهغه وخته پورې تضـمین کیـږي ترڅـو چـې قـوانین د اساسي قانون په چوکاټ کې ځای لري.
۳ ـ حقوقي څارنه باید ترهغه وخته تضمین ، چې ټولې سازماني او فردي پرېکـړې د اساسي او نورو قوانینو په چوکاټ کې ترسره شي.
۴ ـ پارلماني استازیتوب چې په بشرحقوقو کې تخصص یا وړتیا لري؛
۵ـ په مستقیم ډېموکراتیک نظام کې د پوښتنو او لیکونو له لارې د وګړو مسـتقیمه څارنه؛
۶ ـ د اطلاعاتي او تبلیغاتي وسایلو له لارې د ګوندونو په وسیله د وګړو غیر مستقیمه څارنه؛
۷ ـ د بشرحقوقو لپاره ځانګړې محکمه یې اطلاعات لکه: په استرابورک کې اروپـایي محکمه؛

ژ ـ حقوق عبارت دي له:
لومړی ـ سنتي حقوق او ازادۍ؛
دویم ـ نوي حقوق (اقتصادي او اجتماعي).
ـ سنتي حقوق او ازادۍ، قانوني صلاحیت او ازادۍ په بر کې نیسي...
۱ ـ په عمومي ډول برابروالی (مساوات) عبارت دی له:
الفـ د قانون په وړاندې برابروالی (مساوات).

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـ د عدلیې قوې په وړاندې برابروالی؛

چ ـ په ټاکلو او چوپړتیاوو کې برابروالی؛

۲ـ په ټولنیزو مکلفیتونو کې برابروالی عبارت دی له...

الف ـ د مالیاتو په ورکولو کې برابروالی (مساوات).

ب ـ په عسکري چوپړتیاوو کې برابروالی؛

∏ـ سیاسي حقوق عبارت دي له...

الف ـ د ټاکلو یا ټاکل کیدو حق؛

ب ـ په ټولپوښتنې سره د نظرونو څرګندولو حق؛

III ـ د فرد په مادي ګټو پورې اړوندې ازادی:

۱ـ شخصي ازادی؛

۲ـ د ملکیت یا مالکیت ازادی؛

۳ـ د شخّصي کوډ لرلو ازادی؛

۴ـ د کار سوداګری او صنعت ازادی؛

VI ـ د فرد په معنوي ګټو پورې اړوندې ازاد...

۱ـ د دین او عبادت ازادی؛

۲ـ د فکر او سازماندهي ازادی؛

۳ـ د زده کړې او روزنې ازادی؛

VI ـ نوي حقوق عبارت دي له:

۱ـ اقتصادي ازادی؛

۲اجتماعي ازادی؛

∏ـ اجتماعي حقوق په لاندې ډول دي...

۱ـ د کارکولو حق یانې د کسب او له کړاو پرته د استخدام د ټاکلو حق چې دا حـق د استراحت او ارامتیا حق په نوم هم یادیږي.

۲ـ د اجتماعي او روغتیا ساتنې حق چې عبارت دي له: اجتماعي او رغتیایي بیمـه، وړیا درملنه، د مور او ماشوم د ساتنې تضمین، د عمومي مصیبتونو د قربانیانو ساتنه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو وګړو ساتنه چې د هیوا د ساتنې په جګـړه کـې یـې ونـډه اخیسـتي وي او د شهیدانود کورنیو ساتنې حقوق دي.

۳ـ د زده کړې او روزنې حق عبارت دي له: په ځوو مرحلو کې په وړیا توګه زده کړه، تر مالومې مرحل پورې د زده کړې جبري کول، د عرفاني چوپړتیاوو په وړاندې کولـو سره لکه: کتابتون او په عمومي ډول د اطلاعاتي وسایلو د اختراعاتو او پلټنو هڅونې.

۴ـ په ټولنو اواتحادیې جوړونه کې د شمولیت حق د اتحادیې ونډه داده چې د غړو په استازیتوب له اړوندې ادارې سره خبرې وکړي.

VIIIـ اقتصادي حقوق عبارت دي له...

۱ـ د دولتي پروژو د مالکیت له پلوه د هغو دولتونو لپاره چې د فردګرایې پـه اصـولو ډډه لګوي) ملي اقتصاد ملاتړ او انحصارات منع کیږي همدا ډول د دولـت لپـاره یـو مکلفیت موجود وي، چې کافي کانونه د دولت د اتباعو د اړتیاوو د پـوره کولـو لپـاره کشف او استخراج ګړي.

۲ـ له سوسیالیستې له پلوه دولت د ټولو تولیدي وسـایلو څښـتن دی او خصوصـي مالکیت په کوچنیو کرنیزو ملکیتونو او صنعتي کسبونو بند وي(قید)

۳ـ نشو کولای په نني قلمرو کې د بشرحقوقو ټولې لاسته راوړنې پـه بشـپړه توګـه وارزوو نو پر همدې اساس ځینو عناصرو ته یې په لاندې ډول اشاره کوو.

۱ـ کلاسیکي برابروالی یوازې قانوني او رسمي بڼه لري، له کومه ځایه چې ټول وګړي ورڅخه ګټه نشي اخیستلای او برابروالی یې عملاً د لاسرسي وړ ندی، د واقعیـت لـه پلوه برابروالی یوازې یو شعار دی ځکه که داسې نه وای نو په سویلي افریقا او متحده ایالاتو کې به نژادي تبعیض او په اروپا کې به د ښځو له حقوقو څخـه نـاوړه ګټـه نـه اخیستل کیده.

۳ـ له کلاسیکي پلوه رسمي ازادۍ کومه مثبته پایله نلري یـوازینی ارزښـت یـې د دولت د منفي لیدنې په مخینوي او له هغو څخه ناوړه ګټه نـه اخیسـتل دي، یـوازې قدرت لرونکي وګړي کولای شي دا کار عملي کړي. دا ډول ازادۍ ددې سبب ګرځـي چې موجوده قوه نوره هم قوي او وګړي شتمن کړي. په پایله کې هغه دولتونه چې په فردګرایې ډډه لګوي خو سوسیالیستي اواجتماعي مفکورې کاروي او ګټـه ورڅخـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخلي نو دا د نويو حقوقو اړوند نوي تصاميم او پريکړې رامينځته کوي دولت هم په خپله نوې ځېره کې له بشرحقوقو سره منفي چلند يا سلوک کوي.
که څه دولت پدې مجبور دي چې د ترلاسه کولو لپاره يې پوره هڅې او کوښښونه وکړي خو دا يوازې يو سياسي مکلفيت دی.
بېلګه: فرد ددې توان لري چې دولت ديته مجبور کړي څو خپله روغتيا او د اجتماعي بيمې ساتنې دنده ترسره کړي، په همدې ډول فرد حق نلري چې د يوشي ترلاسه کولو په لاره کې چې اداره ورسره موافقه نه وي له دې ادارې څخه استازيتوب وکړي، د بوديجې اړوند تصاميم چې رايه اچوونکي د ماليا تو تسليمولو ته مجبور وي د فرد له مسوليت څخه بهر دی دولت تر وروستنې کچې هڅه او کوښښ کوي چې د ډېرې ماليې له اخيستلو څخه لاس واخلي ځکه دا وېره چې ګواکې رايه اچوونکي به خواشيني او ستړي شي، سوسياليستي هيوادونه يوازې د مادي حقوقو څخه ساتنه کوي او له معنوي ازاديو اوحقوقو څخه مخ اړوي، دا امر ددولت او افرادو ترمينځ په اړيکو کې د ترينګلتيا سبب ګرځي، ځکه په افرادو کې دا احساس پيداکيږي چې هغوی د معنوي ازادۍ له ګټې اخيستنې څخه محروميږي.
پداسې حال کې چې هغه معنوي ازادۍ او حقوق کټ مټ د مادي ازادۍ په څېر ارزښتمن دي.
۴ ـ په تشه شعاري بڼه د بشرحقوق اعلان په خلکو هيڅ اغيز نلري، په همدې سره د هغوی لپاره قوانين رامينځته شول چې په ډاډ توګه يې تضمينوي.
بيلګه: کله چې قانون د يوې شخصي ازادۍ ځای په پآم کې نيسي نو د قانوني بند لپاره يې شرايط ټاکلي دي، يا کله چې قانون د خصوصي ژوند درناوی په پام کې نيسي نو د هغو د کورنيو او اشخاصو د پلټنې لپاره ځينې محدوديتونه رامينځته کوي.
۵ـ هغه حقوق او ازادي چې قوانينو او کنوانسينونو کې ځای پر ځای کړای شوي دي او پداسې توګه ورته ځای ورکړل شوی چې د قوانينو ټولې برخې په پام کې نيسي د حقوقو د پلي کولو د ارادې نشتون د هغوی د وراثت په علمي او عملي برخه کې بې توجه يې څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلگه: علمي او عملي وراثت، د جنايي قانون اړوند ارونه يا اصـول چـې لـه نړيوالـو کنوانسينونو څخه کورنيو قوانينو ته اجازه ورکوي بايد په لاندې بڼه وي.

د قانونيت اصل، د مناسب قانون پلي کول، د انسانانو حقوق چې د جزا قانون له خـوا ملاتړ کيږي، د جزا ځانگړتياوې، له ځوانانو سره چلند، عادلانه محکمه، فرد بايـد پـه جرم سره يوځل محاکمه شي، د محکمې په اشتباه سره د تاوان ورکولو حق، له بندي سره قانوني چلند د سلوک کچه محدوديږي.

۶ـ د نړيوالو کنوانسينونو هوډ او اراده دا وه چې د بشرحقوقو په ملاتـړ سـره ورتـه نړيواله صبغه ورکړي خو د ملي حاکميت د اصل په پاَم کې نيولو سره په کورنيو چارو کې د بهرنيو هيوادونو د لاسوهنې مخنيوی او د داسې يوې نړيوالې وسـيلې کمښـت چې د دولت له لوري د بشرحقوقو او بشري ازاديو اساسي ازادۍ تضمينوي.

دا ډول ملاتړ هيڅکله له برياليتوب سره نشي يوځای کيـدای، د بشـرحقوقو ملاتـړ اروپايي تړون په اوسني وخت کې تر ټولو پرمختللی کنوانسيون گڼل کيږي، که څـه هم نه په دې ندي توانېدلي چې دا حق په يوې رسميت پېژندل شوې چـوکۍ بانـدې کينوي، چې قانوني اقدمات د بشرحقوقو تر ځانگړتياوو يا محکمې پورې تعقيب کړي، فرد کولای شي خپل شکايتونه د بشري حقوقو ځانگړې اروپايي کميټې ته وسـپاري ترڅو هغه شکايت محکمې ته وښايي.

د اروپايي هيوادونو د بهرنيو چارو وزيرانو اړوند کمېټه دې ډول قضيو او شکايتونو ته ځانگړې شوېده.

په ۱۹۵۹ او ۱۹۵۶ کلونو کې يوازې نهه قضيې محکمې ته راجـع شـوې دي خـو پـه ۱۹۵۵ـــــ ۱۹۶۹ کلونو کې کمېټې ۳۸۰۰ قضې وپلټلې او په اړه يې قضاوت وشو چـې له ډلې څخه يې ۳۶۰۰ ونه منل شوې او يوازې پر ۲۰۰ قضيو باندې يې بحث وشو.

اروپايي کميټه د سنتي، اقتصادي او اجتماعي حقوقو په پرتله د بهر ازاديو څخـه پـه ډېر کمه کچه ملاتړ کوي. همدا ډول د دولت د حاکميت اصل چـې پـه اسـنادو کـې ترتيب شوی او دا د تړون په څېر پکـاروړل کيـږي او ددې تـاثيرات يـې پېچلـې او محدودې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2: په اســلام کې حقوق: حق په عربي ژبه او فقه ږکبهغه څه ته وايي چې په ديــن کې د څښتن تعالی له لوري انسان او د انسان له لورې ټولو خلکو ته ورکړل شوي وي.

حق څلور برخې لري

۱ــ له پيسو سره د پرتله کولو وړ، له ګټې سره د يو ثابت بدن پرتله لکه په يوه کرايي کور کې اوسېدل، يا د يو عمل څخه ځان ساتل، د خاوند له اجازې پرته کورته څــوک راوستل.

۲ــ هرڅوک حق لري که انسان وي که څښتن تعالی وي.

۳ــ ټول وګړي يو پر بل حق لري. (لکه د دندې ترسره کول).دا حقوق لکه: په ښځې د خاوند او په خاوند د ښځې د پيروي حق، په شتمنو وګړو د خلکو حق، د زادئ حق.

۴ــ د حق قانونيت د مقننه قوې له خوا د تصويب په مانا سره دی، حق ددې ويشنو پر بنسټ توپير لري او له هماغې مخې ويشل کيدای شي.

الف ــ مجرد او مشخص حق

۱ــ مشخص حق هغه حق ته ويل کيــږي چــې يوځــای موجــود وي او خــارجي بنـه پيداکړای شي.

دغه حقوقعبارت دي له: له شيانوڅخه د ګټې اخيستنې ، د طلاق او د مجازاتو حق، د پلار له خوا د بچيانو ملاتړ او طبي حقوق لکه: د ژوند او برابرئ حق، له غير مالي پلوه د زيان جبران او د ا جبران بايد په پيسو وشي لکه: د مجازاتو اوطلاقو حق او يا امکان لري چې په پيسو جبران نشي.

۲ ــ مجرد حق هغه حق ته ويل کيږي چې په يو معين ځای کې موجود خو مشخص نه وي.

ډاکټر ابوسينا ددې حق اړوند خورا ډېر مثالونه وړاندې کړي دي لکه:

د غوښتنې حق، د تړون حق، د قسم حق، سياسي حقوق، پــه عامــه تصــدي کــې د کارحق، کلتوري حق لکه: د کتاب ليکلو او اختراع حق او داسې نور...........

فقها دا مجرد حق د ملکيت په توګه ګني ځکه هغه په داسې شيانو محدودوي چــې د ترلاسه کولو وړ او د خلکو په وړاندې ارزښتمن وي په همدې سره امکــان لــري چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد حقوق له مالي او غير مالي چې د زيان جبران يې نه وي شوی نو مړي ته يې نه وړل کيږي.

ب ـ قطعي او نسبي حقوق

قطعي حق په بشپړه توګه روښانه او څرګند دی، او سرچينې ته اړتيا نلري لکه: د روژې په مبارکې مياشت کې روژه نيونې ورځې يا د يو محصول ارزښت.

۲ـ نسبي حقوق د روښانتيا او تشريح لپاره يوې سرچينې ته اړتيا لري او دا سرچينه يې د مثبتو او منفي قطبونو ترمينځ موجوده وي، لکه د يو ماشوم د پلار مناسبه دنده چې د هغوی د ډوډۍ او جامو پيداکولو وسيله ده.

يوه ميرمن بايد په ډيرې درناوي پريښودل شي (طلاق شي).

ای محمده! ښځنه پرځای کړه، په خواخوږۍ سپارښتنه وکړه او له ناپوهانو مخ واړوه.

کفارت: لسو بيوزلو افرادو ته په اوسط ډول خواړه ورکول او اندازه يې دومره وي چې بيوزله پرې خپله ښځه او بچي تغذيه کړي.

ج: د خدای ج او بنده ګانو حق(حق الله او حق العبد):

حق الله د يوې ډلې د حق په مانا ده، ځينې ددې لپاره په حق الله نومول کيږي چې د درناوي وړ وګرځي ددې سربيره اشخاص هم موجود دي لکه:

نوي پيداشوي او ماشومان چې له خپلو حقوقو څخه ساتنه نشي کولای نـو لازمــه ده چې د هغوی حقوق د خدای د حق په نوم ملاتړشي.

فقها حقوق په څلور برخو ويشي

۱ـ د خدای ج لپاره مشخص حق؛

۲ـ د انسانانو لپاره مشخص حق؛

۳ـ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د خدای حق غوره والی لري.

۴ـ دواړه حقوق يو له بل سره اړيکه لري خو د بنده حق غوره والی لـري لکــه: مجازات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم او څلورم ډولونه د حق الله او حق العبد ګډ جوړښت دی چې د دوه اړخیزه یا متقابل حق په نوم یادیږي.

د ژوند کولو حق، عقل، له شتمنی څخه ملاتړ او له وېرې څخه روغتیا او ازادي(پیسې اوملکیت) حق، له دې پلوه حق الله ددې امانتونو ساتونکی دی پداسې حال کې چې حق العبد او حق الله د هماغو ګټو ساتنه کوي.

ددې دوه اړخیز حق په پلټلو کې باید هڅه وشي او دا مالوم شي چې د کوم یو غوره والی وړاندې او یا لومړیتوب لري.

که چیرې د خدای حق (حق الله) غوره وو انسانان حق نلري چې تېرې ناوړه ګټه پورته کړي دغه راز حق نلري چې پدې برخه کې خپله روغتیا او ژوند په خطر کې واچوي او یا خپلې پیسې بیځایه ولګوي.

له دې سره سم حقوق په دوه بڼو (شکل) دي

۱ـ د خدای غوره حق چې د حق الله په نوم یادیږي.

۲ـ د بنده غوره حق چې د حق العبد په نوم یادیږي. لکه فرض عبادت(لمونځ او روژه).

ب ـ د ټولنې د ساتنې په مانا؛

ج ـ د هغو افرادو د حقوقو د ساتنې په مانا ده چې پخپله د خپلو حقوقو ساتنه نشي کولای؛

حنفي مذهبي حق الله په اته وو مقیدو برخو ویشي:

۱ـ د عبادت ځانګړي اعمال ـــ لمونځ، ذکات او حج هغه دندې دي چې دیني احکامو د ټولنې لپاره ضروري ګڼلي دي.

۲ ـ ځانګړي مجازات لکه ـــ زنا، غلا او د الکولي مشروباتو څښل چې د ټولنې د ساتنې لپاره ترسره کیږي.

۳ـ محدود مجازات لکه ـــ له میراث څخه قاتل بې برخې کول، دا ددې لپاره محدود دي چې قاتل ته مثبته جزا ورنه کړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ د هغو حقوقو لپاره چې د مجازاتو او عباداتو ترمينځ واقـع دي لکـه ـــــ کفاره يانې د غيرقصدي قتل د ديت ورکول يا په روژه خوړلـو يـا د قسـم پـه ماتولو د ديت ورکول دي.

چې پدې سره په انسان کې د عبادت يو ډول احساس رامينځته کيـږي ځکـه هغه د خداى د اوامرو په توګه ګڼل کيږي او دا امر په ځاى کيږي په عين وخت په هغوى کې يو ډول د د تقبيح احساس پيداکيږي، ځکه د هغـوى ارتکـاب د خداى تعالى له اوامرو څخه سرغړونه او ورسره سمه ګناه ګڼل کيږي.

۵ـ د عباداتو په ځينو اعمالو کې يو مرستندويه احسـاس موجـود وي. لکـه د روژې خوړلو کفاره، دا هم يو ډول عبادت دى ځکه انسانان خدايتعال ته نږدې کوي او له نورو سره د مرستې مانا هم لري.

۶ـ هغه حکم چې د عبادت د اعمـالو احسـاس پکـې وي لکـه عشـر چـې د مسلمانانو په کرنيزو ځمکو يو ډول ماليه وي.

۷ ـ ښکاره حق لکه د شتمنۍ پينځمه برخه يا هغه ګټور د اړتيا تـوکي چـې د ځمکې لاندې پيداکيږي چې د ټولو د هوساينې په لاره کې ولګول شي پداسې حال کې چې د پيداشوې خزانې ⅘ برخه د هغه د خاوند حق دى.

د خداى تعالى د حقوقو د پولو ټاکنه د حنفي مذهبو له لوري پدې ښو عبـادت او مجازات په عين وخت کې د خدايتعالى او ټولنې د حقوقـو تـرمينځ د پولـو ټاکل هم دي، دغه راز د ټولنې حقوق بيلابيل او خورا پراخه بڼه لري او دا ټـول بايد په پام کې ونيول شي د ټولنې اړتياوې بايد تجديد نظر (بيا کتل) شي.

دا ډله حقوق په دوه برخو ويشل کيږي، او دې قراني ايت ته په پام سره چې:

(که چيرې تاسو د انسانانو ترمينځ پريکړه کوئ نو عادلانه پريکړه وکړئ)

دا ډله وايي د خلکو ترمينځ د پريکړې پر وخت حقوقو ته په دوه لانـدنيو ډلـو کې ځاى ورکول کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ دا چې حقوق د ټولو انسانانو لپاره وي نو نباید ځانګړو خلکو ته په پام کــې ونیول شي برعکس باید دټول اړتیاوې په پام کې ونیول شــي دغــه حقــوق د خدايي مجازاتو او حقوقو په نوم یادیږي.

د بیلګې په توګه: پدې حقوقو کې د غلو، زناکوونکو او د وصیت او ملکیت پــه مسایلو کې د داوري مجازات شامل دي.

۲ ـ د انسان یا بشر حقوق د خصوصي حقوقو په نوم یادیږي. لکــه خصوصــي حق، ټول هغه انسانان چې دحق څخه برخمن دي کولای شي هغه ترلاســه یــا هم ترې تیر شي یاني دا ددې واک لري چې له خپلــو حقوقــو ســره هــر ډول معامله وغواړي کولای شي.

د بېلګې په توګه: دیت دا د وینې ارزښت هغه اندازه ده چې د یو چا کورنۍ ته ورکول کیږي چې د بل په ذریعه وژل شوی وي هغه څوک چې دا حق لري نــو ددې صلاحیت هم لري چې دا اندازه قیمت ومني او یا هــم پخپلــې غوښــتنې سره له دې حق څخه تیر شي.

ددې حقوقو په زیاتوالي سره ځیني شیان موجود دي لکه هغه مجــازات چــې ورسره حق الله او حق العبد رامینځته کیږي، له مجازاتو څخه یوه عمومي ګټــه ترلاسه کیږي چې له یوې خوا د ژوند ساتنه کوي او له بلــې خــوا د قاتــل پــه وړاندې د مقتول د کورنۍ غوسه او قهر له مینځــه وړي دغــه راز د خصوصــي حقوقو په اړه نشو کولای دا ډول فکر وکړو چې ګواکې ټولنه پکــې کــوم حــق نلري. برعکس پداسې حالاتو کې لکه: جګړه، بحران، ناروغۍ او سیلاب ځپلــي هم له ځینو حقوقو څخه برخمن دي.

له دې سره سم د خصوصي حقوقو خاوند دا حق نلري چــې هــر ډول یــې زړه وغواړي ګټه ترې پورته کړي.

په ریښتني توګه له دوه لارو څخه یو ټولنه عمومي حقوق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ څه ډول چې څښتن تعالی د خصوصي حق لرونکي لپـاره د هغـه شخصـي ګټې هم په پام کې نیولې دي په هماغه ډول یې د هغوی د ټولنې ګټو تـه هـم پاملرنه کړېده، پردې اساس خدای تعالی انسان ددې لپاره له بیځایه لګښـتونو څخه منع کړی چې زیان یې ټولې ټولنې ته ونه رسیږي. ځکه دا پیسې څښتن تعالی نورو ته د ذکات او عشر لپاره ځانګړې کړي دي.

خدایتعالی پخپل کتاب کې فرمایلي دي:

ژباړه: شتمنۍ مو په ناسمه توګه مه کاروئ کومې پیسې چـې خـدایتعالی پـه واک درکړي هغه وساتئ، هغوی چې ورباندې سره او سپین زر پیري او د خدای په لاره کې یې نه لګوي نو هغوی ته به په راتلونکي کـې یـوه دردنـاک زیـری ورکړل شي.

۲ـ د خصوصي حقوقو خاوند پداسې ډول باید له خپلو حقوقوڅخه ګټه واخلي او ورسره معامله وکړي چې نورو ته پکې زیان ونه رسیږي، او ټولنه هم دا حـق لري چې داسې اشخاص چې ګټه اخیستنه یې ټولنې ته زیان اړوي منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حق الله او حق العبد ځانګړتیاوې

حق الله ځانګړتیاوې:

۱ـ له هغه څخه څوک انصراف او سترګې نشي پټولای؛
۲ـ ټوله مسلمانان په ځانګړې توګه د اسلامي فقهې عسکران او پیروان مجبور دي چې د ساتنه يې وکړي.
۳ـ امام ددې موکل دی چې عمومي مجازات تحمیل کړي.
۴ـ که د حق الله په وړاندې جرم یو ډول او په پرلپسې توګه وي نو مجازات هم باید مجرم ته په یو ډول ورکړل شي، خو که جرم په پرلپسې توګه او یو ډول نه وي نوباید ورته د هر جرم جلا سزا ورکړل شي.
۵ـ ددې حق مجازات وارثانو ته نه لیږدول کیږي پدې مانا که قاتل قتل وکــړي نو نباید وارثان يې د جرم سزا ووینی.
۶ـ ټول خدايي حقوق د بښلو وړ کیدای شي، ځکه چې لــه دې لــوري خــدای تعالی ته هیڅ زیان نشي رسیدلای.
يادونه: د حق العبد لپاره مجازات ممکن ځانګړي، جریمه یاهم د ضــمانت پــه ډول وي.

د حق العبد ځانګړتیاووې

۱ـ کیدای شي په حق العبد کې انصراف رامینځته او ونه غوښتل شي.
۲ـ ددې حق مجازات پخپله د حق لرونکي له خوا ترسره کیږي بل شخص لــه هغه څخه د انصراف حق نلري.
۳ـ ددې حق مجازات وارثانوته لیږدول کیږي له دې خبرې څخــه موخــه داده چې د مقتول وارثان خپل د قاتل له وارثانو څخه غوښتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ـ په شتمنيو اوپورونو کې تاکل شوی حق

په شتمنۍ کې حق پدې مانا چې يو يې د داين او بل د مديون په شکل نيول کيږي، په مالي پورونوکې شخصي حق، لکه: کرايي کور يا غيرمالي لکه: قضايي لمونځ دی. څوک چې مديون دی بايد دا حق په مطلق ډول سره ادا کړي.

مثلآ: د کور کرايه به هرومرو ورکوي، او قضا شوی لمونځ به په قضايي ډول ادا کوي يا ددې امکان هم شته چې په منفي ډول ادا شي لکه: د يوې ودانۍ د جوړول منځپانګه.

ددې حقوقو د ادا کولو ډول د مديون د ذهني توان سره مناسب او حالت او ماهيت سره سم توپير کوي.

دا دوه ډوله حقوق ځانته ځانګړي قوانين لري

۱ـ په پور(قرض) کې حق غوښتلو ته اړتيا نشته پداسې حال کې چې په شتمنيو کې حق غوښتلوته اړتيا نشته.

۲ـ کېدای شي په پورونو کې حق وځنډول شي او يا ورڅخه صرف نظر راشي خو په شتمنۍ نه حق ځنډول کيدای شي اونه هم ترې تيريدل کيږي.

۳: کله چې د شتمنۍ خاوند مړ کيږي، نو حق پر شتمنۍ ساقطيږي(غورځول).

بيلګه: کله چې د يو کور خاوند يو قرار داد له مخې خپل کور پلوري نو که چيرې د کور سپارلو څخه وړاندې د کور خاوند مړ شي نود کور پلورنې قرارداد قانونآ فسخه کيږي خو دپور په حق کې د قرارداد اعتبار پخپل ځای پاتې کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــ ـ قانوني او ديني حقوق

که څه هم ديني حقوق له ديني احکامو سره سم څرګند او مالوميږي خو د قوانينو پر بنسټ نشي ثابيتديلای ، لکه لمونځ او حج، قانوني حق هم د ديني احکامو سره ســم مشخص شوي هم د قوانينو پر بنسټ ثابيتديلای شي.

په اسلام کې خپلواکي:

بنسټګرو ديني قضاوت د ترسره کوونکو د اعمالو په برخه کې که دنــده او کــه ټاکنه د څښتن تعالی د کلام له مخې تعريف کړی دی.

الف: قضاوت د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس نه کولو په مانا دی، فاعل د يو خپلواک انسان په توګه حق لري چې يوه عمل ترسره او يايې له ترســره کولــو تير شي.

ب ـ ټوله ايز اصل دادی که چيرې کوم روښآنه امر موجود نه وي پدې اړه چــې انسان ازاد دی ترڅو يو عمل ترسره کړي يا برعکس ونکړي، که کوم ايت يا هم امر نه وي موجود نو جرم ورسره هم نه شته او نه هم سزا موجوديدلای شي.

څښتن تعالی فرمايي: ترڅو چې زه پيغمبر درونه ليږم نو مجازات بــه مــو هــم نکړم په اساسي اصولو کې دا اصل موجود دی.

نود ايت يا امر څخه وړاندې د فاعل د اعمالو په وړاندې هيڅ ډول قضاوت نشي ترسره کيدای دغه راز (د شيانو او اعمالو سرچينه ازادي ګڼــل کيــږي) دا دوه اصول پدې مانا دي، وړاندې له دې چې کوم عمل ته جرم وويل شــي بايــد يــو ايت يا امر هغه په روښانه ډول سره منع کړي.

د ـ د خپلواکی په اړه د دين نظريه څښتن تعالی ته راجع کيږي.

چې د يو عمل د کولو يا هم نه کولو په برخه ورکړل شــوی وي، چــې ددې ډول اجازه ويونکی وي ممکن داسې يو عمل نه سپيڅلی او نــه هــم د منلــو وړ وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردې بنسټ که خدايتعالى اجازه نه وي ورکړي نو د يو عمل د ترسره کولو لپاره ازادي نشته ياپه بل ډول نور دهغه عمل د ترسره کول د فاعل له لوري منع دی.

د ازادو اعمالو ډولونه

۱ـ امام غزالي خپل ځان ته په پاملرنې سره د اعمالو کلمه په درې برخو ويشي:

الف: د سرچينې په پلټلو سره د منبنت يا نه منبنت لپاره د خدايتعالی له لوري کوم تقنيني او مشخص امر وجود نلري.

ب ـ دين انسان ته د يو عمل ترسره کولو يا هم نه کولو د ټاکلو حق نه دی ورکړی.

ج ـ دين د ټاکلو يا نه ټاکلو په برخه کې څه ندي ويلي خو دا نښانې وجود لري چې د يو عمل ترسره کول يا نه کول يو ډول دي چې فاعل يې بايد په اړه تصميم ونيسي.

له دې سره سم امام غزالي ازاد عمل په دوه برخو ويشي.

دين د يو عمل د ترسره کولو يا برعکس واک فاعل ته ورکړی، دين د يو عمل کولو يا نه کولو په اړه روښانه حکم نه دی صادر کړی.

۲ـ د يو دليل په توګه چې د يو عمل ترسره کولو په برخه کې پوښتنه رامينځته کيږي:

السهتي (عالم) ازاد عمل په دريو برخو ويشلی دی:

۱ـ د عمل د مخنيوي لپاره دليل؛

۲ـ د عمل ترسره کولو لپاره دليل؛

۳ـ د يو عمل ترسره کولو يا نه کولو څخه وړاندې دليل وجود نلري او ترسره کوونکی يې په ترسره کولو کې ازاد وي، پدې مانا چې خدايتعالی نه هغه ته امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې ترسره يې کړي او نه د برعکس لپاره بلکې هغه يې ازاد پـرې ايښـي دی او کولای شي پخپله خوښه يو عمل ترسره يا هم ترې تير شي.
۳ـــ السهتي د ازادۍ ډولونو او ټوله ايزتوب ته په پـام سـره د ازاد عمـل پـه څلورو برخو په لاندې توګه نظر ورکوي.
۱ـ هغه څيزونه چې يو ډول ازاد او په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي لکـه: خـوړل، څښل چې کاملاً د اړتيا وړ دي خو که چيرې ونه شي نو انسان ته زيان رسوي.
۲ـ هغه شيان چې يوډول ازاد خو په بشپړه توګه د اړتيا وړ وي خو دومره اړين او ضروري نه وي؛ لکه زيات خوراک، او اضافي جامې پيرل او داسې نور ....
۳ ـ هغه شيان يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه منع وي، لکه په قسم کولو اخته، د بچيانو په وړاندې د ژبې ناوړه کارول.
که څه هم د سرچينې له مخې چې دوی ته نه امر شوی او نه هـم تـرې منـع کړای شوي، ترسره کول يې ازاد او ځان پرې بلدول منع دي.
۴ ـ هغه شيان چې يو ډول ازاد خو په بشپړه توګه کرکجن وي لکه: د ويونکـو مارغانو غږ ته غوږ نيول، د تفريح له ځايونو څخه تاويدل که څه هم دغه اعمال د سرچينې له مخې ازاد دي خو هغه کرکجن وي کله چې د اختـه کيـدو بنـه ځانته خپله کړي.
۴ ـ الغفاري د ازادۍ عمومي او تصادفي کيدو ته په پاَم سره اعمال په عمـومي او نسبي ازادي ويشي.
د هغه په وينا امکان لري چې فاعل په بشپړه توګه د يو عمل په ترسـره کولـو کې ازاد وي او يا دا چې دا ازادۍ ممکن چې ځانګړې علت ولري او فاعل د هغه علت په موجوديت سره ازاد وي.
۵ـــ د ازادۍ سرچينې ته په پام سره داسې ويشنې هـم موجـودې وي چـې ورسره سم ازادي يا د خدايتعال يا هم د بنده له خوا ورکړل شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ـــ خصوصیت او عمومیت ته په پام ســره د ازادۍ عملیــه پــه خصوصــي او عمومي ازادۍ ویشل شویده، د خدایتعالی عمومي اجازه د عمومي ازادۍ سبب ګرځي، لکه هغه کار چې خدایتعالی یې د ترسره کولو اجازه ورکړې وي.
او د خدایتعالی خصوصي اجازه د خصوصي ازادۍ سبب ګرځي لکه کوم شخص چې یوې ښځې ته قرانکریم په مهر کې ورکړي، نه د واده د پیسو په توګه.
۷ـ د ازادۍ علت ته په پام سره د استعمال او لګښــت ازادۍ موجــودې وي، د لګښت ازادۍ پدې مانا ده چې که مقنني منصف هئیت (خدایتعالی) او که د بل شخص له لوري د یو شي د مصرفولو، لکه: ښــکار یــا د اوبــو اســتعمال اجــازه واخیستل شي.
د استعمال ازادي ځینو شیانو استعمال یــا اســتفاده لکــه جماعــت، عمــومي پارکونه، په کتابتون کــې د کتــاب لوســتلو پــه مانــا ده چــې مقننــه هئیــت (خدایتعالی) له خوا ورته ورکړل شوي دي.

د انسان د حقوقو او ازادیو ترمینځ توپیر

پدې برخه کې له انسان سره دا پوښتنه پیداکیږي چې دا د انسان لــه حقوقــو سره یو ډول که د حقوقو یوه برخه ده له حقوقو سره توپیر لري؟
دا مسئله مخکې له مخکې د قوانینو په موضوع کې مطرح شوېده، ځینو قانون جووړونکو ویلي چې عمومي ازادي عامه حقوق دي هیڅوک هغــه پــه یــوازې توګه نشي درلودلای پدې ترتیب د ازادي مانا له حقوقو سره په بشــپړه توګــه مطابقت نه کوي همدا ډول ازاد هغه وخت د حق مانا مومي چې په وړاندې یــې تیری وشي.
د قانون سره سه ازادۍ د ټولو وګړو لپاره د یو عمل ترسره کولو اجازې په مانــا دی، که چیرې پدې ازادۍ تیری وشي نو قانوني حق منل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبیلګې په توګه: د یوشي د خاوند کیدو واک ته ازادي ویل کیږي خو ملکیت پخپل ذات کې یو حق دی له دې سره سم واک د حق ترلاسه کولو توان ته ویل کیږي.

مشاجره د محدودې یا پراخې پکار وړنې، مشاجرې د انسان اساسي حقوق او صلاحیتونه چې پخپلې مانا سره حقوق دي. د حق او دندې تړاو ددې امر لامل ګرځي چې قانون جوړونکي د واک څخه د حق نوم لیرې کړي.

اساساَ ستونزه دلته ده چې ایا حق یو قانوني شی دی او قانون هم ورڅخه ملاتړ کوي؟ ایا حق یو اخلاقي او طبیعي شی دی او قانوني ملاتړ لري؟

په اسلامي فقه کې لیدل کیږي چې د جواز اصلاحات او ازادۍ په زیاته کچه یو د بل پرځای کارول کیږي له دې سره سم ددې په ناسمې پکاروړنې سره اصلاحات له ګډوډۍ سره مخ کیږي.

د حق کلمه په زیاتو مواردو کې کارول کیږي

الف: دا کلمه ددې لپاره کارول کیږي څو وښایي چې یو فرد د نورو په وړاندې کوم مکلفیتونه لري یا په یاد ولرئ لکه د اتباعو حق په حکمرانانو او برعکس د حکمرانانو پر اتباعو.

ب: دا کلمه په کورنیو اړیکو کې د شخصي حقوقو اړوند کارول کیږي لکه په خاوند د میرمنې اود میرمنې په خاوند حق.

ج: دغه راز دا کلمه د ثابتو شیانو یا اوامرو لپاره چې باید ترسره شي کارول کیږي لکه چې څښتن تعالی فرمایي: دمومنانو مرسته پر مونږ واجب ګرځیدلی ده.

د: دا کلمه د مالي حقوقو لپاره هم کارول کیږي، خدایتعال فرمایي: اود هغه په شتمنۍ کې د بیوزلانو او ګدایانو حق منل شوی دی.

هـ ـ دغه کلمه د انساني او اخلاقي اعمالو لپاره لکه د وروروليِ او ملګرتیا حقوق او د ګاونډیانو حقوقو لپاره کارول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وـ دا کلمه د عمومي حقوقو تر عنوان لاندې چې د ټولـو وګـړو دنـده هـم ده کارول کيږي.

الغرافي د حق د مرحلو ترمينځ يوپير کوي اوداسې مثال راوړي:

۱ـ که چيرې مسلمانانو په جګړه کې غنيمتونه په لاس راوړي نو کيدای شي دا حق ولري ترڅو د خپل حق غوښتنه وکړي.

۲ـ که څوک غواړي چې په يو شريک ملکيت کې خپله برخه وپلوري نو دا حق هم لري چې ټول ملکيت وپلوري.

۳ـ بيوزلان او اړمند حق لري چې له خپلې ګټې څخه په بيت المال کـې ګټـه پورته کړي.

ډاکټر سهنوري دا پايله مومي چې الغرافي د درې حالتونو ترمينځ توپير کړی... او هغوی ته يې د جواز، حق او بين البين نومونه ورکړي دي.

۱ـ داسې حالت چې يو شخص پکې د يو شي د مالک کيدو توان لکه: د يو نوکر يا قچر پيداکول، واده کول يا د خپلو غلام شويو خپلوانو د اخيستلو توان چـې دا يو جواز ګڼل کيږي.

خو حق ورته نشو ويلای.

۲ـ داسې حالت چې د يو دليل په راوړلو سره د يو شي خاوند وګرځي لکه: پـه يوه کوچنی ځمکه کې ونده، پخپل شريک باندې د خپلې ونډې پلورل دا تـول د دليل په درلودلو سره د شتمنۍ غوښتنې نشي کولای او دا درجـه د حـق او جواز ترمينځ واقع ده.

ډاکټر سنهوري زياته کړه چې د انسان ملکيت يوازې جواز دی يا هغه واک چې مقننه هئيت يې ملاتړ کوي او له دې لارې هغه تصرف کولای شي که هغـه پـه رښتيا سره هم يو شی تصرف او استعمال کړي نو دلته دغه حق مالکيـت بلـل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مالکیت او جواز ترمینځ یوه درجه وجود لري چې له جواز څخه پورته او لــه مالکیته ټیټه ده.
لکه: که څوک وغواړي یو کور چې خوښ یې شي وپیري نو د کــور د خاونــد د موافقې د ترلاسه کولو څخه وړاندې هغه د دې یا بل کور د تصرف په حالت کې دا شی د جواز په نوم نوموي.
که چېرې دې شخص د کور د مالک موافقه لاسته راوړه نو هغه پدې حالت کې کور تصرف کولای شي پدې ترتیب دا دحق په نوم یادیږي.
د کور د مالک د موافقې څخه وړاندې او دهغې له منلو وروسته د حق او جــواز ترمینځ مرحله ده، څرنګه چې پورته یادونه وشوه انسان دې پوهې ته رسیږي چې بیلابیلې مرحلې تیرې او په هره مرحله کې یې حالت بدلون ومومي.
له یوې خوا حق عبارت دی د یوشي د مالک کیدو د حقوقو څخه او له بل پلوه حق د یو موافقه شوي شي د منښت حالت ته وایي او له دریم اړخه حــق د یــو شي خاوند کیدو ته وایي.
د حقوقو دغه درې بنې د مقننه قوې له خوا ملاتړ کیږي دلته یوازینۍ ســتونزه داده چې د حق اصطلاح د لومړۍ او دویمي مرحلې اړوند نه کارول کیږي ځکه که انسان دا هر یو حق ونوموي نو په هغه صورت کې به جواز د استعمال لپــاره کوم بل مورد پاتې نشي.
انسان ددې مسئلې د بلې برخې په تشریح کولو کــې دېتــه اړتیــا لــري چــې تشخیص یې کړي چې ایا هغه ازادي چې د مقننه قوې له خوا ورکړل شــوې د شیانو یا اعمالو په مورد کې رښتیا ده؟
که ازادي په کارونو او شیانو کې ریښتني وي نو ازادي نومیږي کنه نو هغــه تــه واک ویل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه ازادي

عامه ازادي لکه: له عمومي پارکونو او ښارونو، له ښـــوونځیو، روغتـــون او نـــورو ځخه ګټې اخیستنې ته ویل کیږي.

دغه ازادۍ چې د مقننه قوې یا قانون جوړونکو له لوري ورکول کیږي د عامــه حقوقو په ردیف کې ځای نیسي او دولت باید له خلکو سره د هغې په ګټه اخیستنه کې مرسته وکړي.

عامه واکونه(اختیارات)

هغه ازادۍ چې مقننه هئیت یې د ژوند په کړنو او اعمالو کې انسانانو ته ورکوي عامه واکونه ګڼل کیږي. لکه: د یو شي مالکیت، د محفلونـــو جـــوړول، ازادي، له یو ځای ځخه بل ځای ته د سفر کولو حق.

ټول سیاسي او فرهنګي حقوق، لکه: د ټاکلو حق، د نظر څرګندولو حق، د فکر ازادۍ او نور.... ازادي پدې مانا ده چې ټول انسانان له خپلـــو حقوقـــو ځخه یو ډول ګټه پورته کړي او د هر څه ترســـره کولـــو واک پخپلـــه ولري او ټولو ته د ګټې اخیستنې لپاره ده پـــورتني عامـــه اختیـــارات حقوقي دي او افراد حق لري چې ګټه ورځخه واخلي.

دولت چې د خلکو استازیتو کوي نو مجبور دی چې له دې ازادیو ځخـــه ملاتـــړ وکړي دغه ازادۍ ټولې حقوقي دي او د حق الله یوه برخه هم ده ځکه موخه یې د ټولنې ملاتړ ده.

دندې په اسلام کې:

خورا زیاتو دلایلو ته اړتیا ترڅو دندې تربحث لاندې ونیسو.

نو له همدې کبله یې ځینې برخې په لنډه توګه بیانوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ حق یا ازادي ممکن چې په ځینو حالاتو کې د یوه دنده لرونکي لپاره وي.
۲ــ پینځم قضاوت امکان لري چې په یوې موضوع باندې د حــالاتو او شــرایطو سره سم بحث وشي هغه څه چې پکې شامل وي.
۳ــ امکان لري چې مشر(حکمروا) د خپلې ازادۍ په چوکاټ کې خپل قضــاوت ته د یوې دندې په ترسره کولو یاهم نه کولو کې بدلون راولي.
دندې په ټوله کې په دوه برخو غیرمشخصې او عموي ډول باندې ویشل کیږي.
االف: غیرې مشخصې دندې
په عین وخت کې دنده په دوه برخو ویشل کیږي، هغه دنــدې چــې مشــخص حدود لري او هغه چې مشخص حدود نلري.
۱ــ غیر مشخصه دنده: انسان ته دیو دین په څېر ده، چې د ترسره کولو لپاره یې مجبور او مکلف دی.لکه: د یوشي پیسې ورکول چې پیرل کیږي، پــه لمونځ کې قرائت او داسې نور...
۲- هغه دندې چې مشخص حدود نلري پدې مانا چې انسان مجبــور دی چــې هغه ترسره کړي خو پر هغه شخص دین (مکلفیت پکې نلري) نه دی.
لکه : ذکات، له بیوزلو سره مرسته، جهاد او داسې نور...
پدې ترتیب څوک یې چې په پوره توګه ترسره کولای شي دوه دندې لري، چې یوه یې مشخص حدود لري او بله یې مشخص حدود ونلري.
پدې ایت کې د خدایتعالی موخه هم همداده؛
ښېګڼه دېته نه ویل کیږي چې مخ د ختــیځ او لــودیځ پــه لــور واړوئ بلکــې ښیګڼه داده چې انسان په خدای، ملایکــو، کتــابونو، قیامــت ورځ او پیغمبرانو ایمان راوړي.
پخپله خوښه او د زړه له تله له شــته خپلوانــو ،یتیمــانو، بیوزلانــو، ګــدایانو، مسافرانو او د غلامانو په ازادولو کې مرسته وکــړئ ،لمــونځ وکــړئ او ذکات ورکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: عمومي دندې

دا دندې په دوه برخو ویشل کیږي چې یوه یې دیـن او بلـه یـې عمـومي ده
بیلګه: عمومي دنده د یو ډوب شوي شخص ژغورنه او یو وږي انسـان
ته ډوډۍ ورکول دي.

هغه دنده چې د دین په توګه او دین یې له ټولو وګـړو څخـه د ترسـره کولـو
غوښنه کوي او په عمومي دنده کې ټولې دندې شاملې دي کـه دیـن
وي که نړیوالې چارې د هغو ترسره کول ایجابوي.

عمومي دنده د دین رامینځته کوونکې دندې سره له قانوني پلوه توپیر لري.

عمومي دنده مانا پخپله د دندې ترسره کول دي ځکه هغه مثبتې اغیزې لـري
دا دنده دنورو هغو دندو په خلاف ده چې پکې مقننه هئیت یـوازې د
فاعل په اړه بحث کوي او که چیرې دا فاعل هغه دنده پرځای نه کړي
نو مقننه هئیت یې له بل چا څخه د ترسره کولو غوښتنه نکوي.

فقها پدې هوکړې نظر لري چې هرڅوک چې عمومي دنده سر ته ورسـوي نـو
نور دهغې د نه ترسره کولو څخه بښل کیږي که هیڅا ترسره نه کـړه
نوټول ورسره ګناهکاریږو.

هغوی دا عقیده هم لري چې دا دنده د ټولو لپاره ده څرنګه چـې پـدې الهـي
کلام کې لیدل کیږي (جنګي چارې باندې حکم شوې دي)

د روژې نیول په ټولو باندې امر شوی، ځینـې بنسـټګر پـدې انـد دي چـې د
عمومي دندو ځینو برخو بشپړول د ټولنې ځینو افرادو ته متوجه وي
خو پرته له دې چې مشخصې کړای شي.

خدایتعالی فرمایي: د هغوی د عسکرو له هرې برخې څخه باید یوازې یوه ډلـه
مخکې لاړه شي ددې لپاره امکان لري چې هغوی د دین پـه اړه سـم
مالومات ترلاسه کړي څو له راګرځیدو وروسته خپل خلـک هوښـیار
کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي دندې برخې ډيرې دي او عموماً په ديني او دنيوي برخو ويشل کيږي

د دندې دينې برخې

۱ــ پدې اړه پريکنده دليل وړاندې کول چې خدايتعالی د ټولــو شــيانو خــالق دی؛

۲ــ د ديني علم زده کړه او مطالعه (حديث او فقه).

۳ــ د قران او حديث تدريس او پوهونه.

۴ــ زده کوونکو ته د ديني علومو تدريس.

۵ ــ د قضايي چارو پرمخ وړنه.

۶ ــ د هغو په وړاندې جهاد چې پر مسلمانانو تيرى کوي.

۷ ــ امربالمعروف او نهی عن المنکر.

۸ ــ له بيوزلو مسلمانانو سره مرسته کول؛

۹ــ د جماعت د لمانځه تنظيم؛

۱۰ــ د مړي لمبول، جنازه کول، او د هغه خښول؛

۱۱ــ د فسار او شرارت راوړونکو عناصرو په وړاندې مبارزه؛

د دندې دنيوي برخې

لکه: په تجارت، صنعت، پيرل پيرودل، کرنې او نورو برخو کې کارول کيــږي او په نړيوالو چارو پورې هم تړلې دي پــدې برخــو کــې د خودکفــايي درجې رسېدل له ټولو اقتصادي درجو کې شــامل دي او دغــه امــر د مسلمان ملت اقتصادي خپلواکۍ تضمينوي.

ج ــ د هرحق په وړاندې يو مسئوليت موجود دی

په تير بحث کې وويل شول، کله چې دين د حقوقو په اړه تصميم نيسي نو پــه عين وخت کې هغه دندې چــې حقــوق تضــمينوي هــم تحميلــوي، وروسته د بشرحقوقو په مسئله کې دين د نورو تصفيه شويو نظامونو سره چې تش په نوم يا شعار سره د بشرحقوقو نارې وهي توپير کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین اړوندې موضوع په ټولو اړخونو په پوهیدلو باندې غوره ده چې د حق الله او حق العبد(د خدای او بنده حقوق) اود عمومي دندو او د دیـن پـه غوښتنه قضاوتونه سره وتړو.

ددې دوه ډوله قضاوتونو په یوځای کولو سره د حقوقو او وجایبو اړوند د اسلام نظر په ډاګه ښکاریږي.

ځکه حق الله د ډلې حق او عمومي دنده د یوې ډلې دنده یـا وجیبـه شـمیرل کیږي.

ددې لپاره چې د موضوع تړلې برخې پکې شاملې شي نو څلور حالتونه یې پـه لاندې ډول بیانوو

۱ـ د نورو افرادو په وړاندې د یو فرد حق لکه: په خپلوانـو بانـدې د مصـرفولو حق، د ګاونډیانو په وړاندې حق، طلاق او داسې نور.... حقوق.

۲ـ د ډلې په وړاندې د یو فرد حق: لکه په بیت المـال کـې د بیوزلـو حـق، د مالکیت حق، د فکر او ژوندانه حق.

۳ـ د یو فرد په وړاندې د یوې ډلې حق: لکه د جهاد دنده، امربـالمعروف نهـی عن المنکر او په هغه چا د بیت المال حق چې د ذکات زیمـواري یـې بیوزلو ته ورکې وي.

۴ـ د یوې ډلې په وړاندې د بلې حق: لکه د عمومي موسساتو څخه چې دولـت ته خدمت کوي.

دـ کیدای شي د یو فرد حق په عین وخت کې دنده هم واوسي.

حقوق لکه: د کار، واده، امربالمعروف نهی عن المنکرحقوق په عین وخت کـې دندې هم دي، کار په ډله باندې د یو فرد حق دی چې باید زمینه یـې ورته مساعده کړي.

همدا ډول واده هم په یوې ډلې باندې دفرد حق دی، کـه چیـرې هغـه یـې د لګښتونو توان ونلري نو باید مرسته ورسره وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امربالمعروف نهی عن المنکر هم په یوه ډله باندې د فرد حق دی چې په ترسره کولو یا برعکس کې ورسره مرسته وکړي.

هـ ـ د عمل ازادی، فرض او منع ترمینځ د قضاوت په بدلولو کې د اولـوالامر صلاحیت:

ځینې وخت له اولوالامر څخه اطاعت فرض دی ځکه خدایتعالی فرمایلي.

ای مومنانو! د خدایتعالی پیغمبر او هغوی چې ستاسو اولـو الامـر دي اطاعـت وکړئ .

۱ـ دا اطاعت باید د هغوی د مشری په محدوده کې وي؛

۲ـ دا اطاعت باید د ټولو د هوساینې لپاره وي؛

۳ـ دا طاعت نباید د خدایتعالی د اوامرو او پیغمبر اطاعت نه کولو په ځیر وي.

څرنګه چې وایي: اطاعت یو په سمو او روا شیانو کې دی.

د دین رهبران د اطاعت وروستې کلمـې لـه بحـث وروســته دې پـایلې تـه ورسیدل...

۱ـ ځینې سرغړونې دي چې د اطاعت اجازه نه ورکوي.

۲ـ فقها پدې اصل په یو نظر دي چې اولوالامر باید د کوښښ په برخـه کـې د خلکو له اطاعت څخه برخمن وي.

۳ـ د اولو الامر قضاوت بدلون باید د هغوی د دندې په محدوده کـې وي یـا د غیرمشروع او ازادو شیانو له اړه وي.

۴ـ اولوالامر باید پخپله د دین روحاني وي یا هم د کوم روحاني له لوري ورته د قضاوت حق ورکړل شوی وي که هغه خپـل نظـر را څرګنـد کـړي، قضاوت یو واجب امر نه دی کله چې اولو الامر حکم وکړي چې دهغـه له قضاوت څخه پیروي وکړئ نود هغه اطاعت واجب دی ځکـه اولـو الامر د خدایتعالی د امر په توګه رامینځته کیږي، خو که چیرې اولـو الامر د فقهې په علم کې کوښـښ کـوونکي (مجتهـد) نـه وي نـو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت حق نلـري ځکـه د هغـه قضـاوت د خـدايتعالی د قضـاوت نافرماني ده.

۵ ـ په اسلام کې د عمومي حق او ازادۍ قوانين

پدې برخه کې د حقوقو ټول قضاوتونه تر بحث لاندې نيول کيږي.

۱ـ د پيدايښت د پايلې او توقف علت.

د ديني قضاوتونو سرچينې قران او حديث دي او د امت ټولنه مقننـه قضـاوت (پيدايښت او توقف) له ډيرو دليلونو سره تړي، خو مونږ ورته په ډلـو کې ځای ورکړی دی.

د پيښېدو عوامل (فکتورونه) يا بنده او چلند يا کړنې، د حقوقو اړوند به ټولـو يو يو مثال ورکړل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیدایښت علت

الف ــ د پېښو عوامل یا بنده:

ولادت: چې په وسیله یې طبعي حقوق لکه: د ژوند، مساوات او ازادۍ ډولونــه ټول هغه څه دي چې یو له بل سره اړیکه پیداکوي.

۲ــ مرګ: چې په وسیله یې د وراثت حق اړیکه پیدا کوي.

۳ــ ځواکمنتیا: چې په وسیله یې سیاسي، مالي او اجتماعي حقوق لکه: واده چې پکې یو له بل سره اړیکه پیداکوي.

۴ــ شتمني: چې په وسیله یې د بیوزلانو ذکات ورکولو او نورو مالي حقوق ته یو له بل سره اړیکه یا تړاو ورکول کیږي.

۵ ــ بیوزلي: چې په وسیله د ناهیلي شویو افرادو د هغوی حقوقو سره اړیکه په لاس راځي.

۶ــ زړښت: په وسیله یې د لویانو له حقوقو سره اړیکه پیداکیږي.

۷ــ کاونډیتوب: چې په وسیله یې د ګاونډیانو له حقوقو سره اړیکه پیداکیږي.

ب : کړنې: عمل حقوقي کړنې لري چې له هغه جرم څخه چې د جذابیت سبب ګرځي له دوی سره اړیکه پیداکوي.

کړنې د ځینو اړوندحقوق څرګندوي

۱ــ ټولې فردي کړنې لکه طلاق

۲ــ ټول قراردادونه یا مقولات لکه: واده، پیرل پیرودل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پایښت علت:

هغه حقوق چې په بیلابیلو دلایلو پایښت مومي په دوو برخو کېږي ورته ځای ورکړل شو.

د پېښدو عوامل

الف: بنده یا پېښدو عوامل:

۱: مرگ: هغه حقوق دي چې علت یې ولادت او زړښت دی.

۲ ـ شتمني: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده:

۳ ـ بیوزلي: هغه حقوق چې علت یې بیوزلي ده.

پورتني درې علتونه د حق د پایښت یوه بڼه ده، که چیرې علت پای ومومي نو حق هم پای ته رسیږي.

ب: په منفرد ډول کړنې

۱ ـ د پور ادا کول

۲: د طلاق لومړنی لامل واده

۳: واده ـ د مور حق چې له خپل ماشوم څخه ساتنه وکړي.

۴ ـ له حق څخه بښنه غوښتل که پرې ارزي.

د پایښت علت:

د مقننه هئیت (خدایتعالی) رحم او مهرباني ځیني وخت دا ایجابوي چې په معینو حالاتو کې د ځینو اعمالو دنده اسانه یا هم منع شي، څو هغوی لندمهاله ازادي ومومي دغه عمل د جواز په نوم یادیږي.

جوازونه عبارت دي له:

۱ ـ د برخمنتیا جواز

۲ ـ د پرې کولو جواز

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډمهاله جوازونو له کبله د فرد حقوق او ازادۍ تر تاثير لاندې راغلي او په اړه به يې څو بيلګې په راتلونکي کې وړاندې شي.

الف: د بنده يا پېښېدو عوامل

۱ـ حمل: دا عمل د لنډمهال لپاره د هغه چې د بدن دپرې کيدو لامل ګرځي چې حامله وي.

۲ ـ حيض: د لنډې مودې لپاره د خاوند په اجماع کولو د مخنيوی لامل ګرځي.

کړني؛ اعمال

الف: لنډ مهاله بند؛

۲ـ تيرى

۳ـ د عمل ترسره کولو تحميل

۴ـ طبعي درملنه اوداسې نور

۲ـــ راکړه ورکړه

الف: څوک چې پوروړی وي يا پخپل ځان حق لري نو بايد ادا يې کړي اوکه چيرې په نورو حق يا پور لري بايد ترلاسه يې کړي.

دغه موجوده اړيکه چې د بياغوښتنې او بيا ادا کولو د مکلفيت ترمينځ دين ته يو ريښتينی ارزښت وربښي چې د هغه موجوده قوانين تراوسه تر بحث لاندې نه دي نيول شوي او هغه څه چې دا مکلفيت تر تاثير لاندې راولي نو همدا د ديني عنصر ثابتوالی دی.

ب ـ مهمه داده چې غوښتونکی د خپل پور د بيرته اخيستلو حق لري او دغه امر له دندې سره ورته والی لري.

ج ـ د بيرته اخيستنې طريقه بايد په عادلانه توګه وي پدې مانا چې هماغه د خپل قرض اندازه پرته له کومې پلمې او زياتوالي څخه ترلاسه شي.

د ـ دين د پورغوښتونکي ته حکم کوي، چې د خپل پور په بيرته اخيستلو کې له ښه چلند او سلوک څخه ګټه واخلي هغه نبايد په پوروړي زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

واچوي بلکې باید انتظار وباسي څو پوروړی د خپل پور د ادا کولو
توان پیداکړي او نباید د قرض ترلاسه کولو پروخت له خپلې خولې
څخه ناوړه او قهرجن الفاظ راوباسي.
خدایتعالی فرمایي. که یو پوروړی بیوزله وي نو باید د پور غوښتنه ترهغه
وځنډول شي ترڅو د هغه اقتصادي توان ښه شي که چیرې له پور
څخه د ذکات په توګه تیر شي نو دا به ډېر غوره کار وي.
هـــ ـ دین پوروړي ته حکم کوي چې خپل پور ادا کړي له دې حقوقو څخه
لکه: د ژوند له حق څخه باید تیر شي.
ځکه دا حقوق د ځانګړو خلکو لپاره نه دي او حق الله نومیږي.
۳ـ په قانوني توګه باید ګټه ترې واخیستل شي.
الفـ د اسلام سپیڅلي دین د بشرحقوقواو ازادۍ له پلوه یو متوازن دین دی.
که څه هم خدایتعالی انسانانو ته خورا زیاتې ازادۍ او حقوق ورکړي دي خو
بشپړ نه دي، برکس د وګړو د بیلابیلو ګټو تنظیم په موخه له هغې
څخه ګټې اخیستنې په برخه کې ځینې مقررات وضع کړي دي. له
همدې لارې د اجتماعي او ځنګلي ژوند ترمینځ توپیر کیږي.
ب ـ انسانان حق لري هغه حقونو چې خدایتعالی ورته ټاکلي دي. خو په قانوني
توګه باید ترې ګټه واخلي پدې مانا چې ل خپلو حقوقو څخه باید د
دین مخالفې لارې څخه ګټه پورته کړای شي.
ج ـ د دیني احکامو په خلاف له خپلو حقوقو څخه ګټه اخیستنه عبارت دی له
۱ـ نورو ته د زیان رسولو په موخه له حق څخه ګټه اخیستنه؛
۲ـ د یو غیر قانوني څیز ترلاسه کولو لپاره له حق څخه ګټه اخیستنه؛
۳ـ پداسې ډول له خپل حق ګټه اخیستنه چې دخپلې ګټې لپاره نورو ته زیان
رسوي.
۴ـ په ځانګړې توګه یا غیر عمومي ډول له خپل حق څخه ګټه اخیستنه؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په بې پروايۍ سره له خپل حق څخه ګټه اخيستل د نــورو د زيــان ســبب ګرځي؛

د ـ په کوم ډول چې د حق څخه د ګټې اخيستنې په لاره کې بيلابيل مقررات او اصول ټاکل شوي دي نو ورسره د صلاحيت لرونکو چــارواکو لپــاره هم يو شمير مقررات او قوانين ټاکل شوي دي.

د يو اسلامي هيواد اتباع له بيلابيلو اجتماعي، سياسي او طبيعي حقوقو څخــه برخمن دي نو د هغوی په وړاندې مکلف دي چې د اولو الامر اطاعــت وکړي پر دولت لازمي او اولو الامر چې د هغه په چوکــاټ کــې عمــل کوي، په بل ډول اولو الامر بايد خپلودندو د ترســره کولــو پرمهــال د ټولنې ښېګنې او خير په پام کې ونيسي، له اصولو اومقرراتو څخه هر ډول سرغړونې سره د اولوالامر د خپل صلاحيت څخه د نــاوړه ګټــې اخيستنې په توګه ګڼل کيږي.

د يوځايوالی په صورت کې د حقوقو سلسله:

الف: د يوځايوالي په صورت کې د خدای حق؛(حق الله)

۱ـ هغه څه چې وخت ته زيان رسوي.

۲ـ هغه څه چې برابر دي (مالوم نه دي چې کوم غوره دي)

۳ـ هغه څه چې برابر نه دی.

۴ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي

بـ د يوځايوالي په صورت کې دبنده حق(حق العبد)

۱ـ ځينې د ميرمنې د نفقې په څېر وي

۲ـ ځينې وخت يو غوره ګڼل کيږي

کله چې حق الله او حق العبد سره يوځای شي نو پدې صورت کې په درې ډوله دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ خدايتعالی د يو شي د سپارلو پروخت تصميم نيول کيږي لکه: بيوزلانو ته د مقرر يا ټاکل شوي ذکات ورکړه.

۲ـ کله چې د بنده ګانو حق سپارل کيږي نو د هغه لپاره تصميم رامينځته کيږي.

۳ـ هغه څه چې فرقې پکې موجودې وي، څرنګه که يو شخص مړ شي چې خپل ذکات يې نه وي ورکړی او په عين وخت کې قرضدار هم وي.

الف: ددې لپاره چې د هغه حق لېږدول کيږي يا نه لېږدول کيږي د منلو په برخه کې يو عمومي اصل رامينځته شي نو انسان مجبور دی چې داسې قضاوتونو ته مراجعه وکړي چې د ملت په دوه برخو اجتماعي حقوقو او همبستګۍ ټينګ وي دا ډول اجرائات د هر چا حق دی د سازمانونو موجوديت لکه پوليس او ملي امنيت د هغه ارزښت نشي راټيټولای.

ب: قانوني او مشروع شيانوته اجازه او د غير مشروع شيانو منع کولو تګلاره ده.

په اسلامي ټولنه کې نه يوازې خلک هڅې او کوښښونه کوي، بلکې څو څو ډلې هم پخپل وار سره پکې برخه اخلي سياسي، اجتماعي اوفقهي بڼه هم ځانته خپلوي او خپل نظرونه له يو سازمان يافته نظر سره برابروي، دغه امر په اسلام کې په بيلابيلو ډولونو مبارزه کوي او د همدې ځانګړتيا له کبله د اسلامي امت د وجود يو فعال غړی بلل کيږي.

ج ـ ولايت الحسبه: دا يوه اسلامي موسسه ده او ددې لپاره جوړېږي چې د قانوني کارونو په ترسره کولو امر او له ناوړه کړنو څخه خلک منع کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د خلکو لپاره د هغوی له حقوقو څخه د ګټې اخیستنې په لاره کې یو تضمین دی، دا یو صلاحیتي مقام دی چې د چارو د قانونیت ساتنه کوي دا عنصر د عامه نظم په تامین او ساتلو کې مرسته کوي.

د ـ **عامه حقوق:** قانون هغه ځواک دی چې د افرادو د حقوقو ملاتړ کوي، ددې باوجود چې اسلام هم ورته تضمینات رامینځته کړي دي.

قانون د افرادو د حقوقو په غوښتلو کې تر ټولو وروستنۍ مرجع ده، قانون هغه ځواک دی چې د حق الله د حقوقو لکه: په عمومي توګه مجازاتو په ترلاسه کولو کې مرسته کوي.

هـ ـ **د غوره قانونیت درناوی:** څرګنده ده چې په اسلام کې خدایتعالی د قانوني مقام صلاحیت لرونکی دی، دین د حق الله، بشر حقوقو، دوه اړخیزه حقوق، مالي او غیرمالي حقوق دغوره قانونیت استازیتوب کوي، نو ښکاره خبره ده چې خدایتعالی له حقوقو څخه نه تېرېدنه کیږي او نه هم ورڅخه د بښنې غوښتنې حق شته او نه یې هم څوک په میراث وړلای شي.

پداسې حال کې چې په دوه اړخیزو حقوقو کې د حق الله له لوري وي او که د بنده له لوري له دواړو لورو پلوي رامینځته کوي.

۶ـ **د ساتنې حق:** په اسلامي دولت کې د ازادۍ او حقوقو د ساتنې اساسي بنسټ د دین حاکمیت دی او د ترلاسه کولو لپاره یې تضمین او د ساتنې لپاره یې ځینې محدودیتونه د اجرا لپاره وړاندې کیږي

تضمینات عبارت دي له.

الف: د فرد دیني انګیزه: دغه دیني انګیزه له داخلي تضمین څخه استازیتوب کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: د امربالمعروف فردي اجــرا: اسلام خپلو پیروانو ته دډله ایــز مســـولیتونو مانــا
ورپېژني، چې نن ورځ يې دولت دغه دنده د اساسي قــانون لــه لارې
ترسره کوي.
فقها د قضاوت د لومړیو سرچینو پر بنسټ(قران، حدیث) کوښښ کوي، چـــې
که چیرې مجتهد پخپلو کارونو کې له سرچینو څخه ګټه پورته نکړي
نو دا د قانون له اهلیت اوموجودیت کې تخطي رامینځته کوي.
په حکومتي نظامونو او دولت په صلاحیت کې د اساسي قانون اصولو او دین له
مطالعې څخه دا پایله ترلاسه کیږي چې ډیری يې په قران او حــدیث
کې موجود دي، د فقهاو په اند ځیني نور يــې د صــحابه وو راشــدین
خلیفه ګانو له کړنو څخه تقلید شوي دي.
پر همدې بنسټ په دین کې ډیری شیان د غوره قضاوت په هغــه ردیــف کــې
ځای نیسي چې له قران او حدیث څخه را اخیستل شوي وي پداسې
حال کې چې په نني قضاوتونو کې غوره قضاوت خپــل ځــای قــانوني
قضاوت ته پریږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

په اسلام سپیڅلي دین کې د بشرحقوقود تیورۍ جوړولو کوښښونه کیږي البته ددې طرحې په لیکلو کې له پوره هڅو او پلټنوڅخه ګټه اخیستل کیږي، چې وړاندې هم پدې برخه کې ترسره شوې دي اصلي او بنسټیزه پوښتنه داده چې ایا د بشرحقوقو تر عنوان لاندې کوم نوي علم ته اړتیا لیدل کیږي؟

د دویمې نړیوالې جګړې په تعقیب سره د نوي علم پېژندنې هغه بنه خپله کړه په کومې چې په ۱۹۴۸ کې د بشرحقوقو نړیوالې اعلامیې په ۱۹۵۰ کې دبشرحقوقو تړون او نړیوالو ژمنو په ۱۹۶۶ کې د بشرحقوقو تینګار کاوو.

څرګنده ده چې له دې تړون څخه په زیاته کچه په هغو هیوادونو فشار راوړ چې په داخلي اوضاع کې یې د بشرحقوقو اړوند کوم پرمختګ نه تر سترګو کیده، دغه ډول فشارونه د انسانانو د بشري حقوقو ساتنه او ملاتړ کوي.

دغه امر د بشر حقوقود مثبت شکل ښکارندویي کوي خو له بده مرغه په عین وخت کې د حقوقو نړیوال خوځښت څخه د یو سیاسي فشار او سپکې وسیلې په توګه ختیځو اروپایي او د دریمې نړۍ هیوادونو ناوړه ګټې واخیستې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سم د بشرحقوقو له نړیوال خوځښت څخه دې ډول تبعیضي ګټې اخیستنې سره د هغه اعلان شوي اصول بې ارزښته ښکاره شول مونږ پدې اند یو د هیواد د کورنیو قوانینو وده په هغه ډول چې په نړیوالو کنوانسینونو کې ښکاره کړای شوې ده، ددې علم له تفکیک پرته د سیاسي او حقوقي علوم د یوې موجوده څانګې اومستقل علم په توګه به یو بې ارزښته امر وي.

هرهغه څه چې تر نورو ډیر مهم دي هغه دبشرحقوقو د موضوع په ارزښت باندې تمتیا (تمرکز) کول دي.

له اسلامي پلوه لازمه ده چې د حقوقو او وجایبو ترمینځ یوه متقابله اړیکه موجوده وي بشرحقوق په موجود شکل چې یوازې په حقوقو ټینګ دی او د نړی د ټولو خلکو په ګټه کوم کار نشي پرمخ وړلای، که چیرې مو په پاّم کې وي. که چیرې د یوشیتمې پیړۍ وګړي له دې څخه د یو سیاسي، اجتماعي او اقتصادي خراغ په توګه ګټه پورته کړي نو همدا نن بایدپه ځینو اقدماتو لاس پورې کړي، چې د خوځښت شکل ځانته دحقوقو او وجایبو څیره خپله کړي او د لا ښې ګټې اخیستنې لپاره ورته اصول او مقررات جوړکړي، کنه نو نشو کولای چې دبشر حقوقو د نړیوالې اعلامیې له څو تشو شعارونو څخه د خدمت تمه وکړو.

د پاکې او قانوني غوښتنې د تحقق په لاره کې چې له اسلامي ایډیاوو سره تر ډیره ورته ده، نو اسلامي هیوادونه باید وړاندې شي څکه هغوی کولای شي پخپل پینځلس سوه کلنو اسلامي حقوقو سره حقوقو ته په ارزښت ورکولو کې ستره ونډه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته دا به د مسلمانانو لپاره ډېره شرمونکې وي، چې غربيان د تــش پــه نوم څو مخکنيو محدودو پيړيو سره د هغو په پېژندلو برياليي شي هغوی پدې برخه کې بشر حقوق د جنګي توکو په توګه کاروي او ګټه ورڅخــه اخلي.

مسلمانان هغه وخت کولای شي پدې برخه کې ارزنده رول ولوبوي کلــه چې خپل اعمال د اسلامي انساني تيوری سره همغږي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (وحید الله کلیمزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له ژباړن او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د ژباړلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

HUMAN RIGHTS IN ISLAM

Translated By:
Mohammad akbar niazi

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۵
د تحریک د خپرونو لړ: ۹۰

۹۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library